

Analysis of Sustainable Livelihood Capitals in Rural Settlements (Case Study: Damavand County)

Vahid Riahi¹ | Saeid Nasire Zare² | Ehsan Karaminejad³

1. Corresponding Author, Department of Geography, Faculty of Geographical Sciences, Kharazmi University, Tehran, Iran. E-mail: Riahi@khu.ac.ir

2. Department of Geography, Faculty of Geographical Sciences, Kharazmi University, Tehran, Iran.

2. Sociology Department, Faculty of Social Sciences, Allameh Tabatabai University, Tehran, Iran.

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:

Received: 02 Jan 2025

Received in revised form:
22 Feb 2025

Accepted: 22 Feb 2025

Available online: 22 Jun 2025

Keywords:

Geography,
Geographic space,
Geographic location,
Sustainable livelihood,
Damavand county.

ABSTRACT

Geographical environments offer different potentials in different fields and the field of livelihoods, and it is important to pay attention to this in local and environmental planning. By understanding this issue, we can conclude that space and place are not separate from social and economic systems and should be considered in geographical analyses. The research studied sustainable livelihood assets in rural areas of Damavand from a geographical perspective. The research was quantitative and based on library resources. Determining factors and weighting indicators from the FANP model and ranking settlements in the VIKOR model were carried out. The analyses were also based on spatial statistics. In rural areas, the close distance between settlements has been considered an advantage for enjoying or maintaining livelihood assets. These results further illustrate the pattern of concentration and formation of rural settlements in our country. The concentration of settlements in the middle and plain areas has led to the enjoyment of human and physical assets and has created favorable conditions for the exploitation of natural resources. On the other hand, there is a negative relationship between the enjoyment of economic assets by residents and geographical distance. In rural areas, the majority of economic activities are animal husbandry and agriculture. These economic activities require flat and large lands, and there is no doubt that the concentration of settlements in one location will cause a shortage of these opportunities in settlements. Adapting from the research findings and the fact that "geography" always emphasizes the study of phenomena about place and space, this understanding has been given less attention in geographical research. Rural settlements and the conditions governing them are a serious challenge to the spatial planning and management system in realizing development, which makes the necessity of recognizing geographical spaces and environments clearer.

Cite this article: Riahi, V., Nasire Zare, S., & Karaminejad, E. (2025). Analysis of Sustainable Livelihood Capitals in Rural Settlements (Case Study: Damavand County). *Geography and Environmental Sustainability*, 15 (2), 21-42. <https://doi.org/10.22126/GES.2025.11577.2821>

© The Author (s).

DOI: <https://doi.org/10.22126/GES.2025.11577.2821>

Publisher: Razi University

تحلیل سرمایه‌های معیشت پایدار در سکونتگاه‌های روستایی (مورد مطالعه: شهرستان دماوند)

وحید ریاحی^۱ | سعید نصیری زارع^۲ | احسان کرمی‌نژاد^۳

۱. نویسنده مسئول، گروه جغرافیا، دانشکده علوم جغرافیایی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران. رایانامه: Riahi@khu.ac.ir

۲. گروه جغرافیا، دانشکده علوم جغرافیایی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران.

۳. گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی تاریخچه مقاله: تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۰/۱۳ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۱۲/۰۴ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۲/۰۴ دسترسی آنلاین: ۱۴۰۴/۰۴/۰۱ کلیدواژه‌ها: جغرافیا، فضای جغرافیایی، مکان جغرافیایی، معیشت پایدار، شهرستان دماوند.	محیط‌های جغرافیایی، پتانسیل‌ها و الگوهای متفاوتی در زمینه‌های مختلف به‌ویژه در زمینه معیشت ارائه می‌دهند که توجه به این مهم در برنامه‌ریزی‌های محلی و محیطی حایز اهمیت است. با درک این موضوع، می‌توان نتیجه گرفت که فضا و مکان نیز جدا از نظام‌های اجتماعی و اقتصادی نیست و باید در تحلیل‌های جغرافیایی مورد توجه قرار گیرد. این پژوهش از جنبه جغرافیایی به مطالعه سرمایه‌های معیشت پایدار در مناطق روستایی شهرستان دماوند پرداخته است. پژوهش از نوع کمی و مبتنی بر جمع‌آوری اطلاعات از منابع کتابخانه‌ای صورت گرفته است. برای انجام این مطالعه تعیین عامل‌های اصلی و وزن‌دهی به شاخص‌ها از طریق مدل FANP و رتبه‌بندی سکونتگاه‌ها در مدل ویکور انجام شد. تجزیه و تحلیل‌ها نیز بر پایه آماره لکه‌های داغ و خودهمبستگی فضایی بود. در ناحیه روستایی فاصله نزدیک سکونتگاه‌ها نسبت به یکدیگر (مجاورت جغرافیایی) به‌عنوان یک مزیت جهت برخورداری و یا پایداری سرمایه‌های معیشت گردیده است. این نتایج بیشتر الگوی تمرکز و شکل‌گیری سکونتگاه‌های روستایی در کشورمان را به تصویر می‌کشد. تمرکز سکونتگاه‌ها در مناطق دشتی یا هموار موجب برخورداری از دارایی‌های انسانی و فیزیکی گردیده و شرایط مساعدی برای بهره‌برداری از منابع طبیعی موجب شده است. در مقابل میان برخورداری ساکنین از دارایی‌های اقتصادی و فاصله جغرافیایی سکونتگاه‌ها نسبت به یکدیگر، یک رابطه منفی است. در ناحیه روستایی، غالب فعالیت‌های اقتصادی دامداری و کشاورزی است. این فعالیت‌های اقتصادی نیازمند داشتن زمین‌های هموار و بزرگ بوده و تردیدی نیست که تمرکز سکونتگاه‌ها در یک موقعیت، موجب کمبود این فرصت‌ها در سکونتگاه‌ها خواهد شد. با اقتباس از یافته‌های پژوهش و این که همواره در «جغرافیا» بر بررسی پدیده‌ها نسبت به مکان و فضا تأکید می‌شود، این درک در پژوهش‌های جغرافیایی کمتر بدان توجه شده است. در واقع، سکونتگاه‌های روستایی و شرایط حاکم بر آن، چالش جدی نظام برنامه‌ریزی و مدیریت فضا در تحقق توسعه هستند که ضرورت شناخت فضاها و محیط‌های جغرافیایی را روشن‌تر می‌کند.

استناد: ریاحی، وحید؛ نصیری زارع، سعید؛ کرمی‌نژاد، احسان (۱۴۰۴). تحلیل سرمایه‌های معیشت پایدار در سکونتگاه‌های روستایی (مورد مطالعه: شهرستان دماوند). *جغرافیا و پایداری محیط*، ۱۵ (۲)، ۴۲-۲۱. <https://doi.org/10.22126/GES.2025.11577.2821>

ناشر: دانشگاه رازی

© نویسندگان.
DOI: <https://doi.org/10.22126/GES.2025.11577.2821>

مقدمه

معیشت به عنوان اساس توسعه انسانی و اقتصادی (نوروزی و حیاتی، ۱۳۹۴) که آن را می توان به عنوان قابلیت ها، دارایی ها و یا انجام فعالیت هایی برای تأمین درآمد تعریف کرد (Chambers et al., 1992). این مفهوم در بحث توسعه به طور فزاینده ای اهمیت دارد (Scoones, 1998). بدین صورت که هدف اصلی آن استفاده از منابع و دارایی های موجود (انسانی، اجتماعی، مالی، طبیعی، نهادی و زیرساختی) بدون آسیب رسانی به محیط است (حیدری ساریان و عبدپور، ۱۳۹۸). براین اساس، معیشت پایدار، یکی از مهم ترین اجزای توسعه پایدار بوده (Zhang et al., 2019) و برنامه ریزان نیز اقدامات بسیار متنوعی در راستای بهبود شرایط زندگی و معیشت طراحی و اجرا نموده اند (Mahon et al., 2012). اما همچنان که بیشتر برمی آید؛ فقر چهره روستایی دارد (Pašakarnis & Maliene, 2010). تقریباً دو سوم از مردم فقیر جهان در مناطق روستایی کشورهای کم درآمد زندگی می کنند (Bank & Bank, 2014). ساکنان این مناطق تحت تأثیر کمبود منابع مالی و دسترسی به غذای کافی قرار دارند (Rajović & Bulatović, 2015) و در حال حاضر با توجه به شکل گیری راهبردها و مباحث پیرامون توسعه پایدار؛ دستیابی به معیشت پایدار در این مناطق یکی از اولویت های اصلی کشورها شناخته می شود.

رویکرد معیشت پایدار در مطالعات روستایی از دهه ۶۰ آغاز و پس از آن در کشورهای در حال توسعه گسترش یافته است (Wu & Pearce, 2014; Snider, 2012). در این زمینه آنچه که قابل اهمیت است؛ مناطق روستایی به لحاظ شرایط اقتصادی و ساختارهای اجتماعی، متفاوت هستند (Naldi et al., 2015) و جنبه های اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی این مناطق از ماهیت پیچیده ای برخوردار است. همین موضوع؛ پیامدهای عمیقی در ایجاد سیاست های توسعه پایدار در این مناطق داشته است (Burja & Burja, 2014) و انتخاب راهبردهای مناسب این مناطق را چالش برانگیز می کند. این در حالی است که توسعه و تسهیل معیشت پایدار، نیازمند آگاهی از مؤلفه ها و شاخص های تأثیرگذار در آن بوده است که نحوه پراکنش سرمایه های معیشت پایدار و شاخص های آن، نشانگر برخورداری و عدم برخورداری مناطق روستایی از سطوح یکسان پایداری خواهد بود. در این زمینه مدل های تعیین کننده سطح برابری یا نابرابری می توانند به تعیین سطوح توسعه روستاها کمک و به بیان وضع موجود در مناطق روستایی در شرایط مقایسه ای بپردازند.

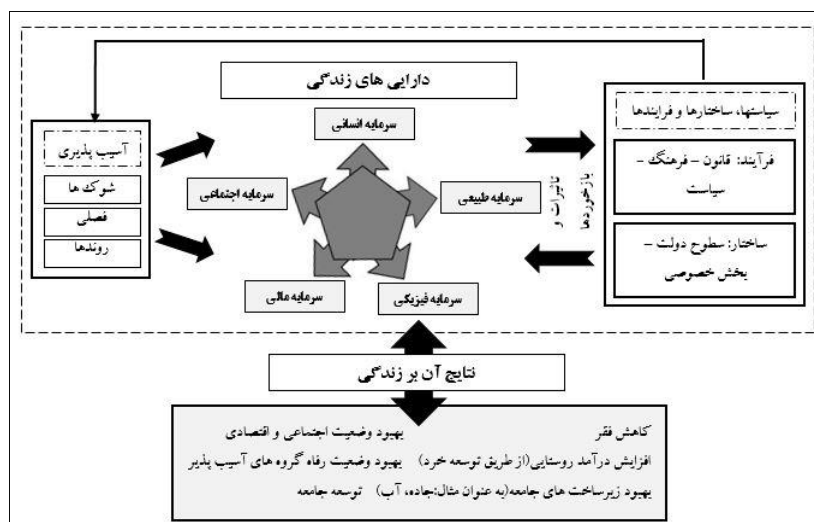
در کشور ایران نیز همان طور که گویا است؛ از دهه های گذشته رویکرد «معیشت پایدار» به عنوان اصلی ترین مبانی برای پژوهش ها و برنامه های علمی جهت دستیابی به سطوحی از معیشت و توسعه در نظر گرفته شده است. اما آنچه که بسیار قابل اهمیت است، در بیشتر پژوهش ها صرف توجه به شاخص ها و ابعاد این موضوع و بررسی آن بوده است. این در حالی است که شناخت ابعاد و مطالعه رفتار فضایی - جغرافیایی آن جهت شناخت مناسب، ضرورتی انکارناپذیر است. در پژوهش پیش رو شهرستان دماوند به عنوان مطالعه موردی انتخاب شده است. شهرستان دماوند یکی از شهرستان های استان تهران که در شرق آن قرار دارد. موقعیت کوهستانی و شرایط مساعدی که برای فعالیت های کشاورزی و از جمله باغداری در این شهرستان وجود دارد؛ ساکنان مناطق روستایی آن را در شرایطی از تنوع معیشت قرار داده است. پرداختن به فعالیت های گردشگری، دامداری و خدماتی از جمله فعالیت های دیگر اقتصادی توسط ساکنین است. این در حالی است که در سال های اخیر به موجب رشد شهرنشینی در شهر تهران و دیگر تحولات اجتماعی و اقتصادی که ناگزیر در مناطق روستایی مورد مطالعه نیز رخ داده است؛ موجب تغییر شرایط اجتماعی و اقتصادی در نواحی روستایی آن گردیده است. پیامد این شرایط ایجاد تفاوت های توسعه، عوامل و فرصت هایی است که در برخی از مناطق روستایی موجب ایجاد ناپایداری در جمعیت و شاخص ها و سطوح توسعه گردیده است؛ لذا باتوجه به این واقعیت که در مطالعات جغرافیایی؛ تغییر شرایط اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و... بسته به شرایط جغرافیایی مورد مطالعه قرار می گیرند و در چنین وضعیتی برنامه ریزی فضایی با مطالعه شرایط سعی در بهبود شرایط بهینه است، پژوهش پیش رو به تبیین چگونگی تغییرات فضایی سرمایه های معیشت پایدار در مناطق روستایی شهرستان دماوند می پردازد. در پژوهش، تغییرات سرمایه های معیشت پایدار در سکونتگاه های روستایی مورد بررسی قرار می گیرد. شناخت چنین موضوعی برنامه ریزان را از تغییرات سطوح توسعه در نواحی روستایی آگاه و آنان را در جهت رفع محدودیت ها و موانع یاری می کند.

ادبیات مربوط به سنجش فقر، تقریباً از دهه ۱۹۶۰ به صورت جدی، مورد توجه و رشد یافته است. این رشته براساس

مبانی اقتصاد کلان، پایه‌گذاری شده و به واسطه رویکردهایی مانند رویکرد مبتنی بر نیازها تکامل یافته و به آرامی به سمت رویکرد مبتنی بر دارایی حرکت کرده است. توجه به جنبه‌های غیرپولی فقر به صورت خاص، حاصل تلاش رابرت چمبرز در دهه ۱۹۸۰ و تمرکز وی بر مقوله ناتوانی و انزوا است که در نهایت به تدوین راهبردهای مقابله با این دو مفهوم منجر شده است (نوبری، ۱۳۹۶: ۵). اما در ارتباط با رویکردها و راهبردهایی که مرتبط با کاهش فقر مطرح گشته؛ اکنون بین نویسندگان و بسیاری از سازمان‌های بین‌المللی این توافق وجود دارد که رویکردهای گذشته مؤلفیتی در کاهش فقر نداشته‌اند و تغییر در رویکرد ضروری است (Haan et al., 2011: 7). یکی از تلاش‌ها جهت عملی نمودن پایداری، تمرکز بر روی معیشت است و آن، این مزیت مشخص را دارد که با آن «مردم» نیز مطرح می‌شوند (اصغری سراسکانرود و همکاران، ۱۳۹۵).

فعالیت‌های معیشتی و تولیدی شامل هر چیزی است که از نظر اقتصادی برای خانوار و اجتماع بازده دارد؛ مانند محصولات کشاورزی، دامی، صنایع دستی، کار دستمزدی. اصطلاح معیشت توسط نویسندگان مختلفی تعریف شده است و چارچوب‌های زیادی توسط نهادهای بین‌المللی مختلف از جمله سازمان خواربار و کشاورزی (FAO)، برنامه توسعه سازمان ملل متحد (UNDP) و وزارت توسعه بین‌المللی (DFID) برای توضیح بیشتر طراحی شده است (Pour et al., 2018). معیشت از قابلیت‌ها، دارایی‌ها (انبارها، منابع و حق دسترسی به منابع) و فعالیت‌های (شغل‌ها) لازم برای گذراندن معاش تشکیل شده است (Chambers, 2005: 5). الیس، معیشت را شامل دارایی‌های (طبیعی، فیزیکی، انسانی، مالی و سرمایه اجتماعی) فعالیت‌ها و دسترسی به این واسطه‌ها (توسط نهادها و روابط اجتماعی) که با همدیگر، سطح زندگی حاصل شده توسط فرد یا افراد خانواده را تعیین می‌کنند، در نظر می‌گیرد (Ellis, 2000: 10; Wei BenYong et al., 2016).

در مقابل، نخستین‌بار رویکرد معیشت پایدار، در دهه ۱۹۸۰ توسط چمبرز مطرح شد و کمیسیون جهانی توسعه و محیط‌زیست آن را به رسمیت شناخت (Conroy & Litvinoff, 2013: 12). کاربرد امروز این مفهوم به همایش زمین در سال ۱۹۹۲ در ریو (Perrings, 1994) و تکمیل آن در برنامه ۲۱ (برنامه برای قرن بیست و یکم) باز می‌گردد. عبارت «همه مردم باید از فرصت معیشت پایدار برخوردار باشند»، هدف برنامه ۲۱ بود (نوبری، ۱۳۹۶: ۷). در حقیقت، معیشت پایدار یکی از رویکردهای تحلیلی جدید در زمینه توسعه روستایی است و سعی دارد مشکل فقر و آسیب‌پذیری خانوارها را بر محوریت انسان حل کند (Phillips & Potter, 2003). از این رو در نظریه‌های توسعه؛ توجه به این رویکرد برای توانمندسازی و ظرفیت‌سازی در مناطق روستایی در راستای تغییر الگوی زندگی به الگوی مطلوب تبدیل شده که از ابزارهای مهم رسیدن به توسعه پایدار محسوب می‌شود (قدیری معصوم و همکاران، ۱۳۹۴). در شکل ۱، چارچوب معیشت پایدار ارائه شده است.

شکل ۱. چارچوب معیشت پایدار در نواحی روستایی (Ashley, 2000)

چارچوب معیشت پایدار معرف عوامل اثرگذار بر معیشت مردم و روابط میان آن عوامل است. به همین دلیل هم در سطح برنامه‌ریزی برای انجام فعالیت‌های جدید توسعه‌ای و هم در سطح ارزیابی میزان حمایت و مشارکت در راستای پایداری

معیشت، کاربرد دارد (کرمی دهکردی و میانی، ۱۴۰۰). در این زمینه، تجربه برنامه‌های توسعه در کشورهای در حال توسعه این موضوع را مشخص کرده که توسعه روستایی یک ضرورت برای توسعه ملی این کشورها بوده و همواره بنابر ضرورت‌های اجتماعی، اقتصادی و ... در اولویت برنامه‌های این کشورها قرار می‌گرفته است (Geza et al., 2022; Lazhentsev & Ivanov, 2020). معیشت پایدار، از جمله رویکردهایی است که در سال‌های اخیر مورد توجه قرار گرفته و این امر به ویژه در جوامع فقیر روستایی بیشتر رایج است. با توجه به مطالب بیان شده، رویکرد نظری پژوهش نیز بر معیشت پایدار است. این رویکرد بر روی تفکر جامع و یکپارچه در مورد کاهش فقر و توسعه روستایی تأکید داشته و در آن سرمایه‌های معیشت پایدار در مناطق روستایی شهرستان دماوند بررسی و تحلیل می‌شوند.

همان‌طور که پیش‌تر نیز بیان گردید، چارچوب معیشت پایدار به‌عنوان یک رویکرد نظری در توسعه مناطق روستایی و فقر به طور قابل‌توجهی در پژوهش‌های علمی در کشورمان پذیرفته شده است؛ لذا در جهت بررسی یک پیشینه دقیق‌تر، پژوهش‌های مرتبط با موضوع پژوهش را در سه دسته کلی تقسیم‌بندی می‌شود:

در دسته نخست پژوهش‌هایی است که «عوامل علی مؤثر بر تحقق معیشت پایدار» به‌عنوان موضوع اصلی مورد توجه محققان بوده است. کرمی دهکردی و میانی (۱۴۰۲)، به تبیین عوامل علی مؤثر بر تحقق معیشت پایدار در مناطق روستایی کشور افغانستان پرداخته‌اند. آنان بیان می‌کنند که وابستگی به بخش کشاورزی، جنگ و چالش‌های امنیتی، نبود امنیت غذایی و کارایی ضعیف بخش دامداری و طیور عواملی هستند که راه‌های دسترسی به معیشت پایدار روستائیان را تحت‌تأثیر قرار داده و همچنین عوامل یاد شده در ازدیاد فقر و چالش‌های معیشتی نقش به‌سزایی دارند (کرمی دهکردی و میانی، ۱۴۰۰). در پژوهش دیگری، ایزدی و همکاران (۱۴۰۲) به تحلیل عوامل مؤثر بر معیشت پایدار خانوارهای روستایی در دهستان رستاق شهرستان خلیل‌آباد پرداختند. پژوهش آنان از نوع کمی و مبتنی بر جمع‌آوری اطلاعات از طریق پرسش‌نامه خانوار انجام شد. نتایج آنان حاکی از این است که بعد اقتصادی و بعد اجتماعی نقش مهم‌تری در بهبود معیشت پایدار به خود اختصاص داده است (ایزدی و همکاران، ۱۴۰۲).

موضوع پژوهش حیدری ساربان و عبدپور (۱۳۹۸) نیز بررسی عوامل بهبود معیشت پایدار روستایی از دیدگاه ساکنان محلی در شهرستان اردبیل بود. پژوهش آنان از نوع کمی و مبتنی بر جمع‌آوری و تحلیل اطلاعات از طریق پرسش‌نامه بود. نتایج آنان مشخص می‌کند که مهم‌ترین عوامل بهبود از دیدگاه روستائیان شامل ۴ مؤلفه کارآفرینی و تقویت زیرساخت اقتصادی، حمایت از طرف عرضه و اقدام مداخله‌ای دولت، تقویت سرمایه اجتماعی و توانمندسازی اجتماعی و مدیریت زیست‌محیطی و تقویت زیرساخت فیزیکی می‌باشد. در پژوهش دیگری موضوع شناسایی و تحلیل عوامل مؤثر بر معیشت پایدار کشاورزان در شهرستان شازند، توسط دربان‌آستانه و همکاران (۱۳۹۷)، انجام شد. پژوهش آنان از نوع کمی و مبتنی بر پرسش‌نامه بود. وضعیت معیشت پایدار خانوارهای روستایی مطلوب نبوده و عامل ساختارها و فرایندها، مهم‌ترین عامل مؤثر در پایداری معیشت خانوارهای روستایی بوده است.

همچنین سازه‌های مؤثر بر معیشت پایدار روستایی از دیدگاه کشاورزان در استان کرمانشاه، موضوع مورد پژوهش نوروزی و حیاتی (۱۳۹۴) بوده است، نتایج آنان مؤید این موضوع است که سازه‌های اقتصادی، فیزیکی، اجتماعی، زیست‌محیطی و انسانی به‌نوعی با پایداری معیشت از دیدگاه کشاورزان رابطه داشته است. نتایج پژوهش ایکسو و همکاران (۲۰۱۵)، نیز در این زمینه قابل‌توجه است. آنان بیان می‌کنند که متغیرهای تحصیلات، تعداد اعضای خانوار، سن سرپرست خانوار و تعداد کارگران خانوار و شبکه‌های اجتماعی رسمی و غیررسمی تأثیر معناداری بر معیشت خانوارهای کشاورزان داشته است (Xu et al., 2015). به‌زعم ادنیس (۲۰۱۳)، نیز درجه مکانیزاسیون مزارع، تقویت زیرساخت‌های اقتصادی، تقویت شبکه‌های اجتماعی، دسترسی به خدمات اجتماعی، ارائه اعتبارات بانکی و نوع روستا به لحاظ اوضاع طبیعی از متغیرهای تأثیرگذار بر معیشت پایدار روستایی است (Eddins, 2013).

اما در دسته دوم؛ پژوهش‌های است که موضوع آن‌ها «تأخذ راهکارها و شیوه‌های معیشت پایدار» به‌عنوان موضوع اصلی بود. در نخستین پژوهش، صحنه و همکاران (۱۴۰۱)، به نقش واحدهای دامی کوچک در معیشت پایدار خانوارهای روستایی در شهرستان آق‌قلا پرداخته‌اند. براساس نتایج پژوهش آنان، بین ایجاد واحدهای دامی کوچک با ویژگی‌های شخصی افراد در

شغل، تحصیلات، تأهل، مهارت در زمینه شغلی، سن و درآمد رابطه معنی‌داری وجود دارد. همچنین بین سرمایه‌های معیشتی خانوارهای دارای واحدهای دامی کوچک در روستاهای مورد مطالعه تفاوت معنی‌دار مشاهده می‌گردد. در پایان آنان برای حفظ و تقویت واحدهای دامی کوچک؛ حمایت دولت از طریق ارائه علوفه ارزان قیمت به فعالان این کسب‌وکار در جهت ایجاد انگیزه را مهم تلقی می‌کنند. در پژوهش دیگر موضوع نقش توسعه زراعت گلخانه‌ای در معیشت پایدار خانوارهای روستایی دهستان دلد (شهرستان رامیان) مورد توجه آریون و همکاران (۱۴۰۱)، بود. پژوهش آنان نیز کمی و مبتنی بر جمع‌آوری اطلاعات از طریق پرسش‌نامه قرار داشت. آنان بیان می‌کنند که بین توسعه زراعت گلخانه‌ای با توان‌های طبیعی و بهبود مؤلفه‌های اقتصادی همچون افزایش درآمد فعالان این فعالیت، تنوع محصولات تولیدی و مؤلفه‌های دسترسی آسان و سهولت حمل‌ونقل رابطه معنی‌داری وجود دارد.

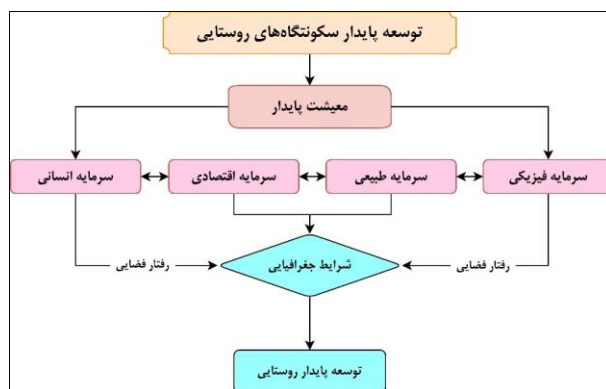
احیای معیشت پایدار روستاهای سنتی از طریق توسعه گردشگری در دهستان ناهوک شهرستان ساوان؛ نیز موضوع پژوهش پایدار و همکاران (۱۳۹۸) بود. آنان بیان می‌کند که رابطه خطی و معنی‌داری بین توسعه گردشگری و احیای معیشت پایدار وجود دارد. به این ترتیب بیشترین تأثیر گردشگری مربوط به عامل نهادی و کمترین تأثیر نیز مرتبط با عوامل کالبدی محیطی است. در این زمینه سارکار نیز در پژوهش خود بر نقش دآمداری در مواجهه با چالش‌های معیشتی در هند می‌پردازد. وی بیان می‌کند که بخش دام می‌تواند نقش مهمی در کاهش فقر، افزایش درآمد و کاهش خطر برای خانواده‌های فقیر روستایی ایفا کند (Sarkar, 2020). در پژوهش دیگر نیز عارف، به بررسی نقش گلخانه‌ها در بهبود معیشت روستایی و رشد کشاورزی در ولسوالی اینجیل هرات پرداخت. نتایج او بیانگر تأثیر این نوع از کشت در تغییرات مثبت درآمدی و بهبود وضعیت معیشت جامعه روستایی و سهم بالقوه آن در توسعه روستایی است (Aref, 2016).

همچنین در دسته سوم پژوهش‌هایی هستند که «بررسی و تحلیل سرمایه‌های معیشت پایدار» مورد توجه محققان بوده است. بادکو و همکاران (۱۳۹۹) به سنجش سرمایه‌های معیشتی در روستاهای مناطق کوهستانی در دهستان کوه‌شاه، بخش احمدی - هرمزگان پرداختند. نتایج پژوهش آنان مشخص می‌کند که میزان دارایی و سرمایه معیشتی در زمینه‌های مختلف انسانی، مالی، فیزیکی، طبیعی و اجتماعی در روستاهای مورد مطالعه، متفاوت بوده است. همچنین سرمایه‌های اجتماعی و انسانی به‌عنوان سرمایه‌های معیشتی پایدار و سرمایه‌های مالی و فیزیکی جزو ناپایدارترین بعد معیشت هستند. در پژوهش دیگر، سجاسی قیداری و همکاران (۱۳۹۵)، به سنجش سطح دارایی‌های معیشتی در مناطق روستایی شهرستان تایباد پرداختند. آنان بدین نتیجه می‌رسند که بین روستاهای مورد مطالعه از نظر برخورداری از دارایی‌های معیشتی تفاوت معنی‌داری وجود دارد. همچنین سهم دارایی‌های اجتماعی در مقایسه با سایر دارایی‌ها بیشتر بوده است. نتایج تحقیق صادق‌زاده و همکاران (۱۳۹۳) نیز با موضوع بررسی سطوح سرمایه‌های پایدار در بین شالی‌کاران شش بخش شهرستان رشت، نشان داد که وضعیت هیچ‌کدام از بخش‌ها در سرمایه‌های معیشت پایدار خوب نبوده و در این میان، وضع سرمایه انسانی بهتر از سایر سرمایه‌ها بوده است.

در دسته چهارم که غالباً جهت‌گیری پژوهش‌ها با رویکرد جغرافیایی انجام شده، به‌صورت تحلیل فضایی سطوح معیشت پایدار را در این زمینه بررسی کرده‌اند. در این بخش بیشتر پژوهش دربان‌آستانه و همکاران (۱۳۹۷)، مورد توجه قرار دارد. آنان به تحلیل فضایی سرمایه‌های معیشتی کشاورزان در روستاهای شهرستان شازند می‌پردازند. نتایج آنان حاکی است که سرمایه انسانی در مناطق مورد مطالعه از وضعیت مناسب‌تری برخوردار بوده و در مقابل سرمایه‌های فیزیکی و مالی کشاورزان جزء ناپایدارترین سرمایه‌های معیشتی بوده است.

نتایج بررسی پیشینه پژوهش مؤید سه موضوع اصلی است. نخست اینکه با مطرح‌شدن رویکرد توسعه پایدار؛ راهبرد معیشت پایدار نیز به‌عنوان یک اتفاق نظر توسط محققان برای کاهش فقر در مناطق روستایی پذیرفته شده است. در این زمینه کثرت پژوهش‌های مرتبط نیز حاکی از دغدغه اصلی در این زمینه بوده است. موضوع دیگر جهت‌گیری علمی پژوهش‌ها بوده که می‌توان موضوعات مرتبط با معیشت پایدار را در ۴ بخش گروه‌بندی کرد. غالب پژوهش‌ها در این زمینه در گروه نخست «شناسایی عوامل علی مؤثر بر تحقق معیشت پایدار» و دوم «تخاذ راهکارها و شیوه‌های معیشت پایدار» انجام شده و پژوهش‌های کمتری به بررسی سرمایه‌های معیشت پایدار و با رویکرد جغرافیایی بدان پرداخته‌اند. در این زمینه

همان‌طور که مشخص است؛ محیط‌ها و فضاهاى جغرافیایی به عنوان یک عامل اصلی و شناخته شده در زمینه‌های مختلف، پتانسیل‌ها و الگوهای متفاوتی را ارائه می‌دهند که توجه به این مهم در برنامه‌ریزی‌های محلی و محیطی حایز اهمیت است. با توجه به اتخاذ رویکرد معیشت پایدار برای کاهش فقر و به عنوان الگویی برای توسعه پایدار؛ ضرورت مطالعه و شناخت رفتار فضایی و جغرافیایی آن حائز اهمیت خواهد بود (شکل ۲).

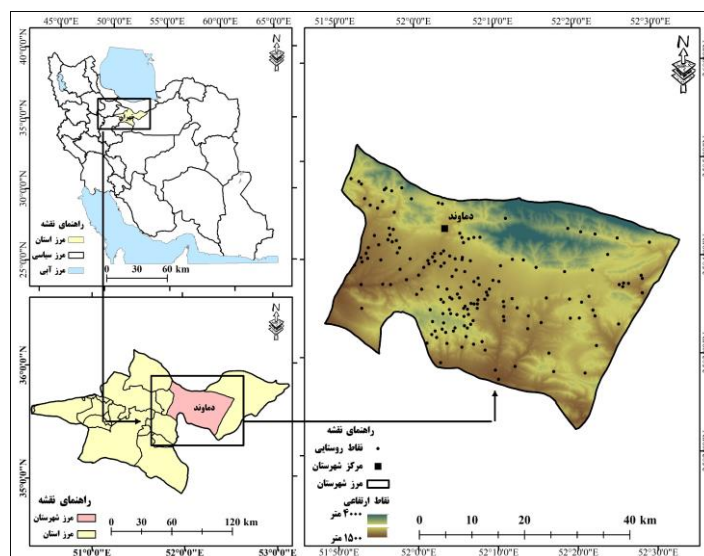

شکل ۲. مدل مفهومی تحقیق

مواد و روش‌ها

معرفی منطقه مورد مطالعه

شهرستان دماوند یکی از شهرستان‌های استان تهران است. مرکز این شهرستان، دماوند در جنوب سلسله کوه‌های البرز مرکزی و شرق استان تهران واقع شده است. این شهرستان برحسب آخرین تقسیمات سیاسی کشور شامل ۲ بخش، ۵ دهستان، ۵ نقطه شهری و ۱۵۸ نقطه روستایی است. از جمعیت شهرستان دماوند ۷۳/۸۴ درصد آن در نقاط شهری و ۲۶/۱۶ درصد آن در نواحی روستایی ساکن هستند. این شهرستان به دلیل داشتن آب‌وهوای مدیترانه‌ای و معتدل و همچنین رودخانه‌های فراوان، کشاورزی و دامداری از شغل عمده ساکنان نواحی روستایی آن بوده و تولید محصولات کشاورزی (سیب، گلابی، گیلاس و...) از محصولات تولیدی عمده نواحی روستایی این شهرستان است. در کنار رونق داشتن فعالیت‌های کشاورزی و دامداری، فعالیت‌های گردشگری نیز بخشی از اقتصاد نواحی روستایی شهرستان دماوند بوده و ساخت خانه‌های دوم در روستاهای (آئینه ورزان، آرو، زیارت بالا و...) برای گردشگران و ایجاد فعالیت‌های خدماتی نیز بخشی از اقتصاد نواحی روستایی آن است. در شکل ۳ موقعیت جغرافیایی شهرستان دماوند و نواحی روستایی مورد مطالعه تحقیق نشان داده شده است.

شکل ۳. موقعیت جغرافیایی نواحی روستایی مورد مطالعه در شهرستان دماوند

روش پژوهش

پژوهش از نظر هدف، کاربردی و به جهت نگرش به شیوه اجرای پژوهش و برحسب ماهیت داده‌ها، از نوع پژوهش‌های کمی است. از سوی دیگر، از آنجاکه در پژوهش نحوه و میزان رابطه متغیرها با یکدیگر مورد مطالعه قرار می‌گیرد، پژوهش از نوع تحقیقات توصیفی نیز به شمار می‌آید. در پژوهش برای جمع‌آوری و مطالعه ادبیات نظری، پیشینه پژوهش و همچنین سنجه‌های پژوهش از مطالعه اسناد مرتبط با موضوع مدنظر استفاده گردید. در پژوهش برای بررسی رفتار فضایی سرمایه‌های معیشت پایدار در نواحی روستایی مورد مطالعه ۲۸ شاخص انتخاب شد. در تدوین شاخص‌های مورد نظر تلاش بر آن بود تا از یکسو ماهیت و هدف مطالعه را پوشش دهند و از سوی دیگر قابلیت سنجش داشته باشد (جدول ۱).

جدول ۱. شاخص‌های مورد بررسی در پژوهش

بعد	شاخص	منابع
سرمایه فیزیکی کالبدی	دسترسی به مراکز بهداشتی درمانی (Fi1)، دسترسی به منابع انرژی (آب - برق - گاز) (Fi2)، دسترسی به مراکز آموزشی (Fi3)، دسترسی به وسیله نقلیه عمومی (Fi4)، تعداد و کیفیت واحدهای مسکونی (Fi5)، فاصله از راه اصلی (Fi6)، شکل استقرار روستا (دشتی - کوهستانی) (Fi7)	شهرکی و شریفزاده (۱۳۹۳)، بیگی و مهدی‌زاده (۱۳۹۵)، نوروزی و حیاتی (۱۳۹۴)، صادقی‌زاده و همکاران (۱۳۹۳)، رکن‌الدین افتخاری و همکاران (۱۳۹۳)، اصغری لقمجانی و همکاران (۱۳۹۵)، ویسی و همکاران (۱۳۹۶) Mutahara et al (2016, 2009); Ashley (2000); Elasha et al (2005); Snider (2012); Shen (2008)
سرمایه طبیعی	فاصله از نزدیک‌ترین رودخانه یا کانال‌های آبی و منابع آبی (Ta1)، دسترسی به جنگل و مراتع (Ta2)، دسترسی به اراضی زراعی (Ta3)، کیفیت علوفه مرتعی ^۲ (Ta4)، میانگین بارش سالیانه روستا (Ta5)، شیب متوسط روستا (Ta6)	شهرکی و شریفزاده (۱۳۹۳)، اصغری لقمجانی و همکاران (۱۳۹۵)، بریمانی و همکاران (۱۳۹۵) Mutahara et al (2016); Pandey et al (2017); Snider (2012); Shen (2008)
سرمایه اقتصادی	فاصله از نزدیک‌ترین بازار محلی (Eg1)، دسترسی به مغازه‌های فروش محصولات (Eg2)، فاصله از نزدیک‌ترین مرکز پرداخت اعتبارات بانکی (Eg3)، نرخ اشتغال (Eg4)، سرانه تعداد دام در روستا (Eg5)، نسبت مالکیت واحدهای مسکونی (Eg6)، فاصله از نزدیک‌ترین مرکز خدمات کشاورزی (Eg7)	شهرکی و شریفزاده (۱۳۹۳)، اصغری لقمجانی و همکاران (۱۳۹۵)، ویسی و همکاران (۱۳۹۶)، بیگی و مهدی‌زاده (۱۳۹۵)، بریمانی و همکاران (۱۳۹۵)، رکن‌الدین افتخاری و همکاران (۱۳۹۳) Elasha et al (2005); Mutahara et al (2016); Karki (2013); Snider (2012); Shen (2008)
سرمایه انسانی - سرمایه اجتماعی	نسبت باسوادی و تحصیلات کل (Ej1)، نسبت باسوادی زنان (Ej2)، نسبت شاغلین به کل جمعیت (Ej3)، میزان تراکم جمعیت در هر کیلومتر (Ej4)، نسبت تعداد افراد بین ۱۵-۶۴ سال سن (Ej5)، بار تکفل (Ej6)، نرخ رشد جمعیت (Ej7)	شهرکی و شریفزاده (۱۳۹۳)، بریمانی و همکاران (۱۳۹۵)، قدیری معصوم و همکاران (۱۳۹۴)، ویسی و همکاران (۱۳۹۶)، نوروزی و حیاتی (۱۳۹۶) Mutahara et al (2016); Pandey et al (2017); Karki (2013); Ahmed (2009); Snider (2012); Shen (2008)

شاخص‌های مورد مطالعه از نظر تکرار در ادبیات تحقیق و نظر متخصصین تأیید و پایایی آن نیز پس از جمع‌آوری اطلاعات با آزمون آلفای کرونباخ پس از حذف شاخص‌های نامناسب در ۰/۸۴۹ مورد تأیید قرار گرفت. پس از آن، شاخص‌های مورد نظر برای تشکیل مدل سلسله‌مراتبی و تعیین وزن در مدل ANP، سنجیده شدند. در این بخش، معنی‌دار بودن آزمون بارتلت در سطح اطمینان خطای کمتر از ۹۹ درصد و مقدار مناسب KMO، حاکی از همبستگی شاخص‌های مورد بررسی یا یکدیگر بود. پس از آن شاخص‌ها برای انجام تحلیل عاملی و پس از چرخش واریماکس در جدول ۲، نام‌گذاری شدند.

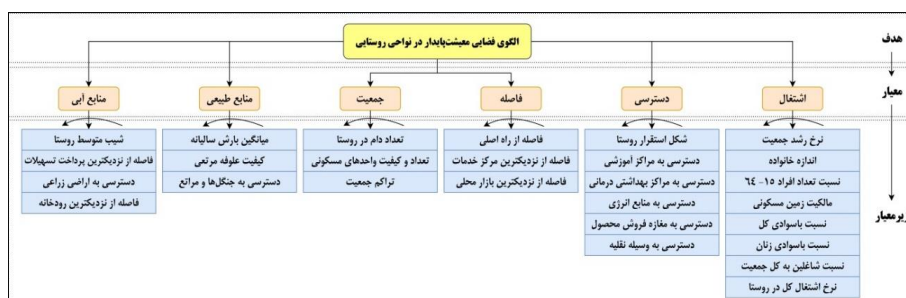
۱. شکل و نحوه استقرار روستا، تأثیر مهمی بر روی نوع معیشت و فعالیت‌های اقتصادی ساکنین آن دارد. در ناحیه روستایی، روستاهایی که در مناطق دشتی قرار دارند، از جنبه دسترسی به منابع و زمین‌های هموار جهت انجام فعالیت‌های کشاورزی شرایط مساعدتری برای سکونت فعالیت داشتند؛ لذا با توجه به مشاهده میدانی و مشارکت مردم محلی، سکونتگاه‌هایی که در موقعیت دشتی قرار داشتند امتیاز بیشتری نسبت به سکونتگاه‌های کوهستانی به دست آوردند.

۲. اطلاعات مرتبط با کیفیت علوفه مرتعی از منابع طبیعی شهرستان دماوند به دست آمد.

جدول ۲. عامل‌سازی شاخص‌های مورد مطالعه در پژوهش

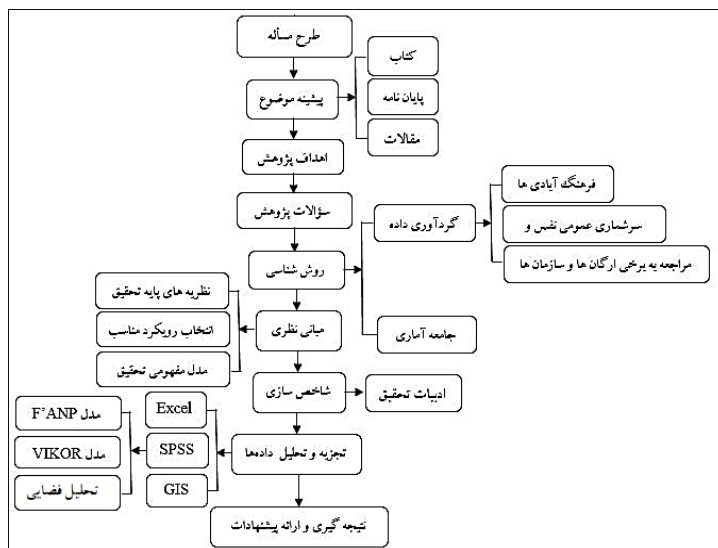
عامل	مقدار ویژه	واریانس	تجمعی	شاخص‌های تحقیق	نام عامل
۱	۷/۲	٪۲۶/۵	٪۲۶/۵	نرخ اشتغال/ نسبت شاغلین به کل جمعیت/ نسبت باسودای زنان/ نسبت باسودای کل/ مالکیت زمین مسکونی/ نسبت تعداد افراد بین ۱۵-۶۴ سال/ نرخ رشد جمعیت/ بار تکفل	اشتغال جمعیت روستایی
۲	۴/۵	٪۱۶/۵	٪۴۳	دسترسی به منابع انرژی/ دسترسی به وسیله نقلیه/ دسترسی به مغازه‌های فروش محصولات/ دسترسی به مراکز بهداشتی درمانی/ دسترسی به مراکز آموزشی/ شکل استقرار روستا	دسترسی به خدمات اولیه
۳	۲/۵	٪۹/۲	٪۵۲/۲	فاصله از نزدیک‌ترین بازار محلی/ فاصله از نزدیک‌ترین مرکز خدمات کشاورزی/ فاصله از راه اصلی	فاصله از زیرساخت‌های عمومی
۴	۲/۴	٪۸/۸	٪۶۱	تراکم جمعیت در هر کیلومتر/ تعداد و کیفیت واحدهای مسکونی/ سرانه تعداد دام در روستا	تعداد جمعیت روستایی
۵	۲/۳	٪۸/۷	٪۶۹/۷	دسترسی به جنگل و مراتع/ کیفیت علوفه مرتعی/ میانگین بارش سالیانه فاصله از نزدیک‌ترین رودخانه یا کانال‌های آبی و منابع آبی/ دسترسی به اراضی زراعی/ فاصله از نزدیک‌ترین مرکز پرداخت تسهیلات بانکی/ شیب متوسط روستا	منابع طبیعی روستا
۶	۱/۷	٪۶/۱	٪۷۵/۸		منابع آبی روستا

پس از آن درخت تصمیم‌گیری برای وزن‌دهی در مدل شبکه‌ای ANP آماده (شکل ۴) و شاخص‌ها در Super Decision وزن‌دهی شدند.

شکل ۴. مدل شبکه تصمیم‌گیری ANP

پس از آن نیز، سطوح پایداری مناطق روستایی مورد مطالعه در مدل ویکور به دست آمد. تجزیه و تحلیل‌های اطلاعات جمع‌آوری شده نیز بر پایه آزمون‌های توصیفی - استنباطی و همچنین مدل‌ها و تحلیل‌های جغرافیایی انجام گردید (شکل ۵).

شکل ۵. روش اجرای تحقیق

نتایج

هدف پژوهش بررسی الگوی جغرافیایی - فضایی سرمایه‌های معیشت پایدار در نواحی روستایی مورد مطالعه است. بر اساس نتایج پژوهش، وزن هر کدام از شاخص‌های مورد مطالعه در مدل تحلیل شبکه به دست آمد (جدول ۳).

جدول ۳. وزن نهایی شاخص‌های مورد بررسی در پژوهش

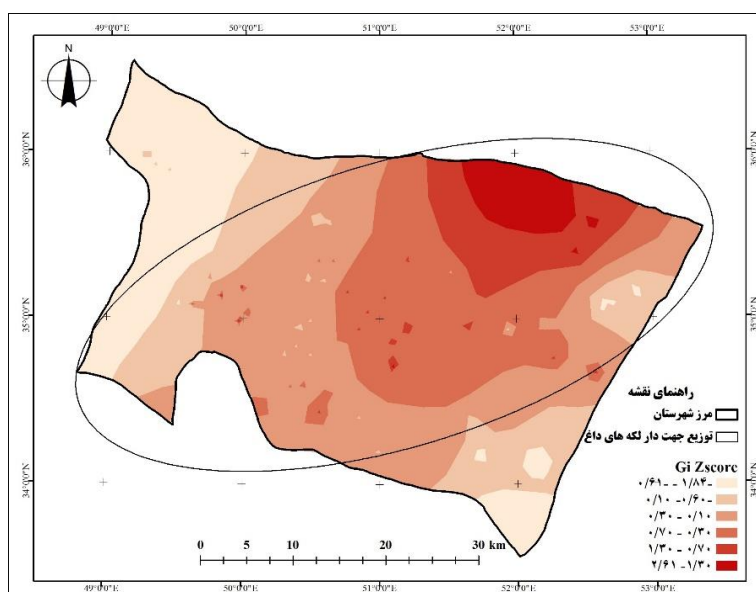
عامل	شاخص	کد اختصاری	وزن نهایی نرمال شده	رتبه
اشتغال جمعیت روستایی	نرخ رشد جمعیت در نواحی روستایی مورد مطالعه	Ej7	۰/۰۴۵۳	۵
	اندازه خانواده در نواحی روستایی مورد مطالعه	Ej6	۰/۰۳۸۷	۱۷
	نسبت تعداد افراد بین ۱۵-۶۴ سال در نواحی روستایی مورد مطالعه	Ej5	۰/۰۴۵۶	۱
	نسبت مالکیت زمین مسکونی در نواحی روستایی مورد مطالعه	Eg6	۰/۰۴۴۸	۳
	نسبت باسواد کل در نواحی روستایی مورد مطالعه	Ej1	۰/۰۴۳۸	۷
	نسبت باسواد زنان در نواحی روستایی مورد مطالعه	Ej2	۰/۰۴۴۶	۴
	نسبت شاغلین به کل جمعیت در نواحی روستایی مورد مطالعه	Ej3	۰/۰۴۲۷	۱۰
	نرخ اشتغال کل در نواحی روستایی مورد مطالعه	Eg4	۰/۰۴۴۴	۲
	شکل استقرار روستا (موقعیت طبیعی روستا)	Fi7	۰/۰۲۲۸	۲۴
	دسترسی به مراکز آموزشی	Fi3	۰/۰۳۹۹	۱۳
دسترسی به خدمات اولیه	دسترسی به مراکز بهداشتی درمانی	Fi1	۰/۰۳۹۸	۱۴
فاصله از زیرساخت‌های عمومی	دسترسی به منابع انرژی	Fi2	۰/۰۳۸۵	۱۸
	دسترسی به مغازه‌های فروش محصولات و مواد غذایی	Eg2	۰/۰۳۹۷	۱۵
	دسترسی به وسیله نقلیه عمومی ارتباطی	Fi4	۰/۰۳۹۳	۱۶
	فاصله از نزدیک‌ترین راه ارتباطی اصلی در ناحیه روستایی	Fi6	۰/۰۳۲۴	۲۲
	فاصله از نزدیک‌ترین مرکز خدمات کشاورزی در ناحیه روستایی	Eg7	۰/۰۴۳۷	۸
	فاصله از نزدیک‌ترین بازار محلی در ناحیه روستایی	Eg1	۰/۰۴۴۰	۶
	تراکم جمعیت در هر کیلومتر	Ej4	۰/۰۴۳۵	۹
	تعداد و کیفیت واحدهای مسکونی	Fi5	۰/۰۴۰۵	۱۲
	تعداد دام در روستا	Eg5	۰/۰۳۶۰	۲۰
	دسترسی به جنگل و مراتع	Ta2	۰/۰۴۰۶	۱۱
منابع طبیعی روستا	کیفیت علوفه مرتعی	Ta4	۰/۰۳۳۰	۲۱
	میانگین بارش سالیانه	Ta5	۰/۰۳۶۵	۱۹
	فاصله از نزدیک‌ترین رودخانه یا کانال‌های آبی و منابع آبی	Ta1	۰/۰۲۰۸	۲۶
	دسترسی به اراضی زراعی	Ta3	۰/۰۲۵۲	۲۳
	شیب متوسط روستا	Ta6	۰/۰۲۱۲	۲۵
	فاصله از نزدیک‌ترین مرکز پرداخت تسهیلات بانکی	۳Eg	۰/۰۱۲۸	۲۷
	منابع آبی روستا			

بر اساس نتایج پژوهش، شاخص‌های نسبت تعداد افراد بین ۱۵ تا ۶۴ سال، نرخ اشتغال کل و نسبت مالکیت زمین مسکونی در نواحی روستایی مورد مطالعه؛ بیشترین اهمیت وزنی را داشته‌اند. در سوی دیگر شاخص‌های شیب متوسط روستا، فاصله از نزدیک‌ترین رودخانه یا کانال‌های آبی و فاصله از نزدیک‌ترین مرکز پرداخت تسهیلات بانکی کمترین اهمیت وزنی را داشته‌اند. اما پس از تعیین وزن شاخص‌ها، نمره کلی سطح پایداری معیشت برای هر کدام از مناطق روستایی مورد مطالعه به دست آمد (جدول ۴). برای این بخش از آنجا که مقدار نمره ویکور میان ۰ و ۱ قرار داشته لذا سطوح اندازه‌گیری در ۴ سطح تعیین گردید. این بررسی نشان می‌دهد، میزان پایداری معیشت برای نواحی روستایی مورد مطالعه در سطح خیلی پایین قرار دارد و تنها ۹ درصد از نقاط روستایی در وضعیت پایداری قرار دارند.

جدول ۴. نمره پایداری معیشت در سکونتگاه‌های روستایی مورد مطالعه (شهرستان دماوند)

ردیف	نمره پایداری معیشت	سطح پایداری معیشت	تعداد نواحی روستایی	درصد
۱	۰ - ۰/۲۵۰	ناپایدار	۵۶	٪ ۴۳/۸
۲	۰/۲۵۰ - ۰/۵۰۰	پایداری پایین	۲۳	٪ ۱۸/۰
۳	۰/۵۰۰ - ۰/۷۵۰	نسبتاً پایدار	۳۷	٪ ۲۸/۹
۴	۰/۷۵۰ - ۱	پایدار	۱۲	٪ ۹/۴
	جمع		۱۲۸	٪ ۱۰۰

در ادامه برای بررسی الگوی فضایی معیشت پایدار در نواحی روستایی مورد مطالعه از آماره فضایی تحلیل لکه‌های داغ استفاده شد. این آماره فضایی نشان می‌دهد که اگر عوارضی وزن‌دهی شده باشند، در کدام مناطق از نظر آماری دارای خوشه‌بندی زیاد و در کدام مناطق خوشه‌بندی ندارند که به‌عنوان نقاط داغ و سرد شناخته می‌شود. در این آماره همچنین مقادیر مثبت بالا برای مقدار Z score نشانگر معنادار بودن این آماره و خوشه‌بندی است که لکه‌های داغ را بیان می‌کند و در مقابل مقادیر منفی و اعداد خیلی کم بیانگر لکه‌های سرد که تنها از نظر آماری معنی‌دار هستند. الگوی فضایی معیشت پایدار برای نواحی روستایی مورد مطالعه به روش لکه‌های داغ به دست آمد که برای هموارسازی سطح پیوسته آن از روش درونیایی IDW استفاده شد. همچنین به‌منظور فهم مناسب از الگوی خوشه‌ای لکه‌های داغ، از اندازه‌گیری توزیع جغرافیایی جهت‌دار (بیضوی استاندارد) برای مقدار Z score استفاده شد (شکل ۶).

شکل ۶. الگوی فضایی معیشت پایدار به روش لکه‌های داغ و توزیع جغرافیایی جهت‌دار (بیضوی استاندارد) نمره Z Score

همچنان که نتایج این بخش نشان می‌دهد، سطوح جغرافیایی معیشت پایدار در ناحیه روستایی مورد مطالعه از یک شرایط یکسانی پیروی نمی‌کند. در نواحی شمالی، مناطق روستایی به دلیل داشتن سطوح پایداری یکسان، تشکیل خوشه‌های مشابه داده‌اند. در مقابل بیشتر مناطق نواحی روستایی و سکونتگاه‌های نزدیک به آن‌ها مشابه با یکدیگر نبوده و نتوانسته‌اند خوشه‌های یکسانی را تشکیل دهند. در ادامه با توجه به الگوی رفتاری یکسان هر کدام از سرمایه‌ها؛ تحلیل آن‌ها در دو بخش ارائه می‌شوند.

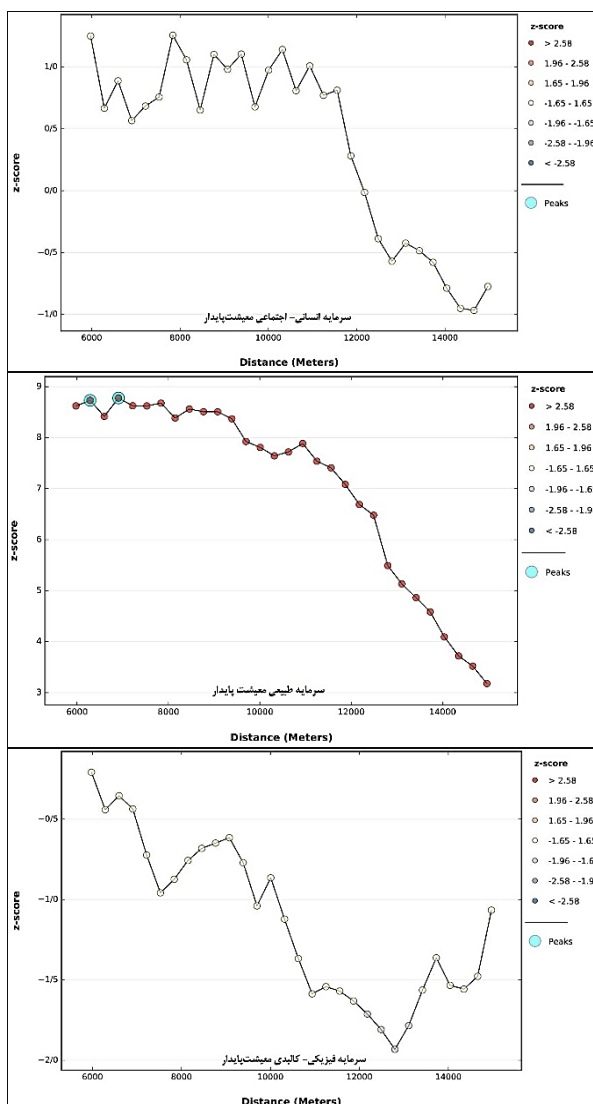
- توزیع رفتار فضایی منافع سرمایه‌های معیشت پایدار

در الگوهای فضایی، چگونگی نظم و ترتیب قرارگیری واحدهای ناحیه‌ای مورد بررسی قرار می‌گیرد. در این بررسی‌ها می‌توان مشابهت و عدم مشابهت هر جفت از واحدهای ناحیه‌ای مجاور را اندازه گرفت. وقتی که این مشابهت و عدم مشابهت‌ها برای الگوهای فضایی خلاصه شده‌اند، خودهمبستگی فضایی شکل می‌گیرد (Lee, 2001). این آماره فضایی؛ می‌تواند تحلیل

ارزشمندی از تغییر الگوها از گذشته به حال ارائه دهد (رهنما و ذبیحی، ۱۳۹۰). اما چنانچه که از مباحث مرتبط با پدیده‌ها و الگوهای جغرافیایی برمی‌آید؛ آن است که اثرات و پیامدهای یک پدیده اعم از اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، هرگاه در یک ناحیه فراگیر شده باشد، در صورت فراهم شدن شرایط لازم آن پدیده یا نتایج به سایر نواحی نفوذ و آن‌ها را نیز تحت الشعاع قرار می‌دهد (ابراهیم‌زاده و بذرافشان، ۱۳۸۶). در این زمینه بررسی توزیع منافع و اثرات منافع سرمایه‌های معیشت پایدار در مناطق روستایی می‌تواند بهتر این الگو را نشان دهد. در پژوهش از خودهمبستگی فضایی فاصله‌ای جهت تحلیل استفاده گردید. در این مدل؛ افزایش یک متغیر در یک عارضه و به تناوب افزایش آن متغیر در عارضه‌های کنار آن موجب خودهمبستگی فضایی مثبت و در مقابل کاهش یک متغیر در یک عارضه و کاهش مقدار آن متغیر در عارضه‌های نزدیک به آن موجب خودهمبستگی فضایی منفی می‌گردد.

الف) توزیع فضایی مثبت منافع سرمایه‌های انسانی، فیزیکی و طبیعی معیشت پایدار

نحوه توزیع عوامل اجتماعی، اقتصادی و صنایع و امکانات یکی از شاخص‌های اصلی توسعه به شما می‌رود. چنان که هدف کلی برنامه‌ریزی فضایی نیز، سازماندهی فضای سرزمین و درعین حال بهره‌مندی مناسب از عوامل و امکانات تمام ساکنین از آن است. در شکل ۷، نتایج توزیع فضایی خودهمبستگی مکانی برای سرمایه‌های انسانی، فیزیکی و طبیعی معیشت پایدار در ناحیه روستایی نشان داده شده است.

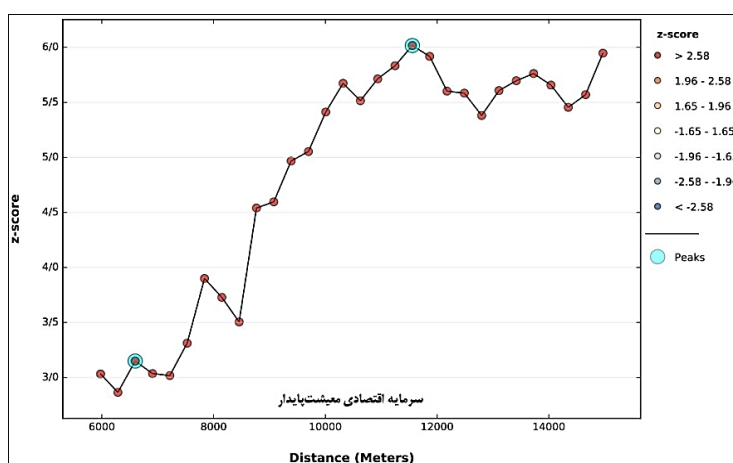

شکل ۷. الگوی توزیع منافع انسانی، فیزیکی و طبیعی سرمایه‌های معیشت پایدار

سرمایه‌های اجتماعی - انسانی یکی از دارایی‌های مهم در جوامع روستایی بوده که به‌عنوان منابع اجتماعی در این نواحی شناخته می‌شود. در این بخش، دارایی‌های طبیعی نیز باتوجه به محیط و منابع طبیعی در دسترس ساکنین که غالباً معیشت آنان وابستگی بسیار بالایی به آن دارد به شمار می‌آید. همچنین سرمایه فیزیکی - کالبدی نیز به‌عنوان زیرساخت‌های فیزیکی و خدماتی که برای پشتیبانی از معیشت مورد نیاز است، مورد توجه قرار می‌گیرد. بر اساس نتایج پژوهش، میان بهره‌مندی سکونتگاه‌های روستایی از سرمایه‌های فیزیکی - کالبدی، طبیعی و انسانی با افزایش فاصله آن‌ها از سکونتگاه‌های دیگر؛ یک خودهمبستگی فضایی مثبت وجود دارد. در واقع سکونتگاه‌های روستایی که تمرکز جمعیت با تمرکز خدمات و منابع در این مناطق ارتباط مستقیمی وجود دارد؛ همین عامل موجب بهره‌برداری و استفاده از منابع طبیعی در این مناطق گردیده است. باتوجه به این نتایج، تمرکز جغرافیایی سکونتگاه‌های روستایی در ناحیه روستایی مورد مطالعه عامل اصلی در جذب منافع سرمایه‌های انسانی، فیزیکی و طبیعی شده است.

ب) توزیع فضایی منفی منافع سرمایه‌های اقتصادی معیشت پایدار

سرمایه‌های اقتصادی، شامل منابع مالی و اقتصادی هستند که جهت بهبود معیشت افراد و برای گذران زندگی در دسترس افراد قرار می‌گیرند. در جوامع روستایی سرمایه مالی بیشتر شامل زمین‌ها و منابع طبیعی قابل‌دسترس آنان است که از ابعاد گوناگون نوع و میزان و ماهیت، معیشت آن‌ها را تحت‌تأثیر قرار می‌دهد. این در حالی است که برخی از شرایط و عوامل جغرافیایی نظیر دسترسی به مراکز و بازارهای محلی و... نیز می‌تواند در زمره سرمایه‌های اقتصادی ساکنین در مناطق روستایی باشد. بر اساس نتایج پژوهش، الگوی توزیع فضایی سرمایه اقتصادی معیشت پایدار ساکنین در نواحی روستایی شهرستان دماوند در شکل ۸ نشان داده شده است.

شکل ۸. الگوی توزیع منافع اقتصادی سرمایه معیشت پایدار

بر اساس نتایج پژوهش، توزیع فضایی سرمایه اقتصادی معیشت پایدار و افزایش فاصله سکونتگاه‌های روستایی از یکدیگر در ناحیه روستایی مورد مطالعه یک رابطه منفی وجود دارد. در واقع سکونتگاه‌های روستایی در ناحیه روستایی با افزایش فاصله از یکدیگر، منافع بیشتری از سرمایه‌های اقتصادی به دست می‌آورند یا به عبارتی، سرمایه اقتصادی در این سکونتگاه‌ها پایدارتر می‌شود. در مقابل این منافع در سکونتگاه‌های روستایی در فواصل دورتر کمتر بوده است.

بحث

رویکردهای متعددی برای رسیدن به توسعه روستایی وجود دارد که رهیافت معیشت پایدار یکی از رویکردهای تحلیلی جدید در زمینه توسعه روستایی است. این رویکرد در چند دهه اخیر برای فقرزدایی و توسعه در مناطق روستایی کشورمان و بیشتر کشورهای در حال توسعه شناخته شده است. در این زمینه باتوجه به اتخاذ این رویکرد به‌عنوان راهبرد برنامه‌ریزی در کشورمان و سایر کشورها؛ آریون و همکاران (۱۴۰۱)، بیان می‌کنند که محیط‌های جغرافیایی متفاوت پتانسیل‌ها و الگوهای متفاوتی در زمینه‌های مختلف به‌خصوص در زمینه معیشت و فعالیت ساکنان آن‌ها ارائه می‌دهند. بسته به این موضوع در شرایط

جغرافیایی؛ توسعه و تسهیل در تحقق سرمایه‌های معیشت پایدار نیازمند آگاهی از مؤلفه‌ها و شاخص‌های تأثیرگذار بر نحوه توزیع و رفتار سرمایه‌های معیشت پایدار هستیم. پژوهش ضمن درک این موضوع و اینکه بررسی‌های جغرافیایی به‌عنوان نقطه ثقل این پژوهش‌ها که در موضوع یاد شده کمتر بدان پرداخته شده است، به بررسی و تحلیل رفتار فضایی سرمایه‌های معیشت پایدار در سکونتگاه‌های روستایی شهرستان دماوند پرداخت.

در محیط‌های روستایی، جمعیت یکی از مؤلفه‌های تأثیرگذار در توسعه بوده که رویکردهای برنامه‌ریزی در خدمات‌رسانی در کشورمان نیز باتوجه‌به این مؤلفه بوده است. جمعیت و نیروی انسانی که از آن به‌عنوان سرمایه اجتماعی در معیشت پایدار تعبیر می‌شود به‌عنوان مهم‌ترین دارایی در سکونتگاه‌های روستایی بوده (سجاسی قیداری و همکاران، ۱۳۹۵) و به تعبیر بینگتون (۱۹۹۹)، دارایی‌هایی هستند که به‌موجب آن افراد به دیگر دارایی‌ها دسترسی پیدا می‌کنند. بدین صورت که در ناحیه روستایی مورد مطالعه و بر اساس نتایج پژوهش شاخص‌های نسبت تعداد افراد ۱۵-۶۴ سال، میزان باسوادی زنان و نرخ رشد جمعیت به‌عنوان مهم‌ترین عوامل و سرمایه‌های معیشت پایدار شناخته شدند (Bebbington, 1999). در سوی دیگر سطح‌بندی جغرافیایی پایداری معیشت در نواحی روستایی حاکی از الگوی نابرابر در سکونتگاه‌های روستایی بوده که نتایج این بخش با تحقیقات دربان‌آستانه و همکاران، ۱۳۹۷؛ عزیزپور و امیری، ۱۳۹۷؛ سجاسی قیداری و همکاران، ۱۳۹۵؛ خسروزادیان و همکاران، ۱۳۹۵؛ عبدالله زاده و همکاران، ۱۳۹۴؛ صادق‌زاده و همکاران، ۱۳۹۳ همسو است. اما در بخش دیگر، پژوهش به تحلیل الگوها و درک رفتار فضایی سرمایه‌های معیشت پایدار در ناحیه روستایی پرداخت.

چارچوب نظری حاکم بر پژوهش بر این موضوع قرار داشت که فضا و مکان جدا از نظام‌های اجتماعی و اقتصادی نبوده و می‌بایست در تحلیل‌های جغرافیایی مورد توجه قرار گیرد. با توجه به یافته‌های پژوهش، در ناحیه روستایی فاصله نزدیک سکونتگاه‌ها نسبت به یکدیگر (مجاورت جغرافیایی) به‌عنوان یک مزیت جهت برخورداری و یا پایداری سرمایه‌های معیشت گردیده است. این نتایج بیشتر الگوی تمرکز و شکل‌گیری سکونتگاه‌های روستایی در کشور ایران را به تصویر می‌کشد. در شهرستان دماوند، مناطق شمالی به دلیل قرارگیری در موقعیت کوهستانی، تمرکز کمتری از جمعیت دارند و در این نواحی سکونتگاه‌ها به دلیل محدودیت‌های سکونتی در فواصل بسیاری در کنار یکدیگر قرار گرفته‌اند. در مقابل سکونتگاه‌های روستایی مناطق میانی به دلیل داشتن موقعیت دشتی و هموار، فواصل نواحی روستایی نسبت به یکدیگر کمتر و همین موضوع موجب تمرکز و پایداری دارایی‌های انسانی - اجتماعی، فیزیکی و طبیعی گردیده است.

نتایج این بخش با نتایج شریفی و همکاران (۱۳۹۶) همسو بوده است. در مقابل آن‌طور که نتایج نشان داد، میان دارایی‌های اقتصادی معیشت در سکونتگاه‌های روستایی و فاصله جغرافیایی میان آن‌ها، یک رابطه منفی وجود دارد. در ناحیه روستایی، غالب فعالیت‌های اقتصادی دامداری و کشاورزی است. این فعالیت‌های اقتصادی نیازمند داشتن زمین‌های هموار و بزرگ بوده و تردیدی نیست که تمرکز سکونتگاه‌ها در یک موقعیت، موجب کمبود این فرصت‌ها در سکونتگاه‌ها خواهد شد. در مقابل سکونتگاه‌هایی که در فواصل دورتری از یکدیگر قرار دارند، به دلیل داشتن زمین‌های هموار و ...، این دارایی‌ها و سرمایه‌ها پایدارتر بوده است.

نتیجه‌گیری

همان‌طور که حجتی‌پور (۱۴۰۱) اظهارنظر می‌کند؛ فضاها و جغرافیایی معماهای بسیاری دارد که نیازمند درک واقعی و برنامه‌ریزی هوشمند است. در چنین شرایطی، با تأمل در وضعیت کنونی به وجود دو مسئله می‌توان پی برد. نخست اینکه افزایش روند تسلط سکونتگاه‌های شهری و شهرنشینی و یا بزرگ‌تر شدن شهرها، نگرانی‌هایی در مورد اثرات، نتایج و تغییرات آن‌ها بر سکونتگاه‌های روستایی به وجود آورده است. دوم اینکه سکونتگاه‌های روستایی نه به‌مانند گذشته بلکه امروز در حال گذار سریع اجتماعی - اقتصادی و زیست‌محیطی هستند که فرصت‌ها و چالش‌های جدیدی را برای این مناطق در به ارمغان آورده است؛ لذا می‌توان چنین اظهار داشت که سکونتگاه‌های روستایی و شرایط حاکم بر آن، چالش جدی نظام برنامه‌ریزی و مدیریت فضا در تحقق توسعه هستند که ضرورت شناخت فضاها و محیط‌های جغرافیایی را روشن‌تر می‌کند.

نواحی روستایی شهرستان دماوند نیز در سال‌های اخیر به‌موجب رشد شهرنشینی در شهر تهران و دیگر تحولات

اجتماعی و اقتصادی، ناگزیر از این تحولات نبوده‌اند. در این زمینه آن‌طور که بدیهی به نظر می‌رسد، شناخت و درک فضاهای جغرافیایی و تدبیر چالش‌ها و مسائل روستایی؛ یک گام راهبردی در توسعه فضاهای روستایی است. در حقیقت برآیند کلی پژوهش مؤید موضوع درک فضاهای جغرافیایی و توسعه سرزمینی است. برخلاف موضوع «جغرافیا» که در آن پدیده‌ها نسبت به مکان و فضا مورد مطالعه قرار می‌گیرند؛ این درک در تحلیل‌ها و پژوهش‌های برنامه‌ریزی روستایی کمتر توجه شده است. زیرا که فضا و مکان جدا از تحلیل‌ها و ارزیابی‌های اجتماعی و اقتصادی نبوده و بررسی و درک این عوامل می‌تواند برای تعیین اقدامات جدید برای توسعه مورد استفاده قرار گیرد. در پژوهش ناحیه روستایی شهرستان دماوند از یک‌سو به جهت دگرگونی‌های متأثر از کلان‌شهر بزرگ تهران و شرایط محیطی و جغرافیایی مورد بررسی قرار گرفت. اعتقاد بر آن بود که محیط‌ها و فضاهای جغرافیایی به‌عنوان یک عامل اصلی و شناخته شده در زمینه‌های مختلف، پتانسیل‌ها و الگوهای متفاوتی را ارائه می‌دهند که توجه به این مهم در برنامه‌ریزی‌های محلی و محیطی حایز اهمیت است.

منابع

- آریون، سمیه؛ صحنه، بهمن؛ خواجه شاهکوهی، علیرضا (۱۴۰۱). نقش توسعه زراعت گلخانه‌ای در معیشت پایدار خانوارهای روستایی مطالعه موردی: دهستان دلدن شهرستان رامیان. *مجله پژوهش‌های جغرافیایی/ انسانی*، ۵۴(۱)، ۱۵۵-۱۷۲. doi: 10.22059/JHGR.2020.307576.1008155
- ابراهیم‌زاده، عیسی؛ بذرافشان، جواد (۱۳۸۶). مدل پخش فضایی هاگراسترانند و پخشایش فضایی زعفران در خراسان. *مجله جغرافیا و توسعه*، ۵(۹)، ۵۷-۷۶. doi: 10.22111/gdij.2007.3675
- اصغری سراسکانرود، صالح؛ جلالیان، حمید؛ عزیزپور، فرهاد؛ اصغری سراسکانرود، صیاد (۱۳۹۵). انتخاب استراتژی بهینه معیشت پایدار در مواجهه با خشکسالی با استفاده از مدل ترکیبی SWOT-TOPSIS (مطالعه موردی: بخش مرکزی شهرستان هشت‌رود). *مجله فضای جغرافیایی*، ۱۶(۵۵)، ۳۱۳-۳۳۹. http://geographical-space.iau-ahar.ac.ir/browse.php?a_code=A-10-2351-1&slc_lang=fa&sid=1
- اصغری لغمجانی، صادق؛ پورجعفرآبادی، مهدیه؛ پورابراهیمی، فاطمه (۱۳۹۵). نقش محصولات استراتژیک در معیشت خانوارهای روستایی (مورد: کشت پسته در شهرستان سیرجان). *فصلنامه تحقیقات جغرافیایی*، ۳۱(۲)، ۵۰-۶۱. <https://georesearch.ir/article-1-54-fa.html>
- ایزدی، علی؛ طیب نیا، سیده‌ادی؛ بذرافشان، جواد (۱۴۰۲). تحلیل عوامل مؤثر بر معیشت پایدار خانوارهای روستایی (مطالعه موردی: بخش کشاورزی دهستان رستاق در شهرستان خلیل‌آباد). *مجله روستا و توسعه پایدار/ فضا*، ۴(۱۳)، ۸۴-۱۰۰. doi: 10.22077/VSSD.2022.4954.1062
- بادکو، بهروز؛ قاسمی سیانی، محمد؛ رنجبرکی، علی؛ حامدشام‌بیاتی، محمد و شکبیا، احمد (۱۳۹۹). سنجش سرمایه‌های معیشتی روستاهای مناطق کوهستانی با رویکرد معیشت پایدار (مورد مطالعه: دهستان کوه‌شاه، بخش احمدی - هرمزگان). *مجله مطالعات جغرافیایی مناطق کوهستانی*، ۱(۳)، ۵۳-۶۵. <https://gsma.lu.ac.ir/article-1-73-fa.html>
- بریمانی، فرامرز؛ راستی، هادی؛ رئیس‌ی، اسلام؛ محمدزاده، مسعود (۱۳۹۵). تحلیل عوامل جغرافیایی مؤثر بر معیشت خانوار در سکونتگاه‌های روستایی (شهرستان قصرقند). *فصلنامه جغرافیا و آمایش شهری- منطقه‌ای*، ۱۸، ۸۵-۹۶. doi: 10.22111/gaij.2016.2370
- بیگی، جواد علی؛ مهدی‌زاده، حسین (۱۳۹۵). بررسی نقش صنایع کوچک بر بهبود معیشت خانوارهای روستایی (مورد: شهرستان‌های سیروان و چرداول - استان ایلام). *مجله اقتصاد کشاورزی*، ۱۰(۴)، ۱۳۹-۱۵۵. doi: 10.22034/iaes.2017.22602
- پایدار، ابازر؛ طولابی‌نژاد، مهرشاد؛ بامری، زبیده (۱۳۹۸). احیای معیشت پایدار روستاهای سنتی از طریق توسعه گردشگری (موردشناسی: دهستان ناهوک، شهرستان سراوان). *مجله جغرافیا و آمایش شهری- منطقه‌ای*، ۹(۳۲)، ۵۹-۷۸. doi: 10.22111/gaij.2019.4961
- حجی‌پور، محمد (۱۴۰۱). بازدارنده‌های کلیدی رشد و تحول اقتصاد فضا. *مجله اقتصاد فضا و توسعه روستایی*، ۱۱(۲)، ۷۳-۹۴. dor: 20.1001.1.23222131.1401.11.40.4.9
- حیدری ساربان، وکیل؛ عبدپور، علیرضا (۱۳۹۸). عوامل بهبود معیشت پایدار روستایی از دیدگاه ساکنان محلی (مطالعه موردی: شهرستان اردبیل). *مجله تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی*، ۱۹(۵۴)، ۲۳-۴۶. dor: 20.1001.1.22287736.1398.19.54.14.4
- خسروزادیان مریم؛ غنیان، منصور؛ عبدشاهی، عباس (۱۳۹۵). اولویت‌بندی نظام‌های بهره‌برداری کشاورزی شهرستان بهبهان براساس

- الگوی معیشت پایدار. مجله تعاون و کشاورزی، ۵(۱۹)، ۱۴۳-۱۶۶. <https://www.magiran.com/p1623506>
- دربان آستانه، علیرضا؛ مطیعی لنگرودی، سید حسن؛ قاسمی، فرزانه (۱۳۹۷). تحلیل فضایی سرمایه‌های معیشتی کشاورزان: مطالعه موردی مناطق روستایی شهرستان شازند. مجله روستا و توسعه، ۲۱(۴)، ۴۷-۶۷. doi: 10.30490/rvt.2019. 85206
- دربان آستانه، علیرضا؛ مطیعی لنگرودی، سید حسن؛ قاسمی، فرزانه (۱۳۹۷). شناسایی و تحلیل عوامل مؤثر بر معیشت پایدار کشاورزان (مورد مطالعه: شهرستان شازند). مجله پژوهش‌های روستایی، ۹(۲)، ۳۲۴-۳۳۷. doi: 10.22059/jrur.2018. 241568.1165
- رکن‌الدین افتخاری، علیرضا؛ موسوی، سید محمد؛ پورطاهری، مهدی؛ فرج زاده اصل، منوچهر (۱۳۹۳). تحلیل نقش تنوع معیشتی در تاب‌آوری خانوارهای روستایی در شرایط خشکسالی (استان اصفهان). مجله پژوهش‌های روستایی، ۵(۳)، ۶۳۹-۶۶۲. doi: 10.22059/jrur.2014.53186
- رهنما، محمدرحیم؛ ذبیحی، جواد (۱۳۹۰). تحلیل توزیع تسهیلات عمومی شهری در راستای عدالت فضایی با مدل یکپارچه دسترسی در مشهد. مجله جغرافیا و توسعه، ۲۳، ۵-۲۶. https://gdij.usb.ac.ir/article_543.html
- سجاسی قیداری، حمدالله؛ صادقلو، طاهره؛ شکورفرد، اسماعیل (۱۳۹۵). سنجش سطح دارایی‌های معیشتی در مناطق روستایی با رویکرد معیشت پایدار (مطالعه موردی: روستاهای شهرستان تایباد). مجله پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی، ۵(۱)، ۱۹۷-۲۱۵. <http://jrpp.um.ac.ir/index.php/RRP/article/view/48257>
- شریفی، زینب؛ نوری‌پور، مهدی؛ کرمی دهکردی، اسماعیل (۱۳۹۶). بررسی وضعیت سرمایه‌های معیشت و پایداری آن‌ها در خانوارهای روستایی (مورد مطالعه: بخش مرکزی شهرستان دنا). مجله علوم ترویج و آموزش کشاورزی ایران، ۱۳(۲)، ۵۱-۷۰. doi: 10.1001.1.20081758.1396.13.2.4.4
- شهرکی، محبوبه؛ شریف‌زاده، مریم (۱۳۹۳). ارزیابی جایگاه آبی‌پروری در معیشت پایدار روستایی کشاورزان شهرستان زاهدان. فصلنامه پژوهش‌های روستایی، ۶(۱)، ۹۷-۱۱۶. doi: 10.22059/jrur.2015.54233
- صادق‌زاده، مینا؛ الهیاری، محمدصادق؛ انصاری، محمدحسین؛ نژاد رضایی، نیما (۱۳۹۳). تحلیل پایداری اراضی شالیکاری شهرستان رشت با استفاده از رویکرد معیشت پایدار. مجله تحقیقات اقتصاد کشاورزی، ۶(۲۴)، ۵۵-۷۰. doi: 10.1001.1.20086407.1393.6.24.4.0
- صحنه، رضا؛ صحنه، بهمن؛ خواجه شاهکوهی، علیرضا (۱۴۰۱). نقش واحدهای دامی کوچک در معیشت پایدار خانوارهای روستایی مطالعه موردی: روستاهای شهرستان آق‌قلا. مجله جغرافیا و توسعه، ۲۰(۶۷)، ۱۴۲-۱۶۷. doi: 10.22111/j10.22111. 2022.6913
- عبدالله زاده، غلامحسین؛ صالحی، خدیجه؛ شریف‌زاده، محمدشریف؛ خواجه‌شکوهی، علیرضا (۱۳۹۴). بررسی تأثیر گردشگری بر معیشت پایدار روستایی در استان گلستان. مجله برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری، ۴(۱۵)، ۱۴۸-۱۶۹. https://tourismpd.journals.umz.ac.ir/article_1191.html
- عزیزپور، فرهاد؛ امیری، فاطمه (۱۳۹۷). ارزشیابی اثرات اجرای سیاست اسکان مجدد در نواحی روستایی مبتنی بر رهیافت معیشت پایدار (مطالعه موردی: بخش مرکزی شهرستان اوج). مجله جغرافیا و محیط طبیعی، ۲۶(۱)، ۱۳۳-۱۵۰. https://jm.um.ac.ir/article_32456.html
- قدیری معصوم، مجتبی؛ رضوانی، محمدرضا؛ جمعه‌پور، محمود؛ باغبانی، حمیدرضا (۱۳۹۴). سطح‌بندی سرمایه‌های معیشتی در روستاهای گردشگری کوهستانی (دهستان بالا طالقان در شهرستان طالقان). فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، ۴(۲)، ۱-۱۸. <http://serd.khu.ac.ir/article-1-2432-fa.html>
- کرمی دهکردی، محمد؛ میانی، عبدالمجتبی (۱۴۰۰). شناسایی و طراحی رهیافت معیشت پایدار مکمل در نواحی روستایی کشور افغانستان مورد: شهرستان اندر در استان غزنی. مجله اقتصاد فضا و توسعه روستایی، ۱۰(۳۵)، ۲۳۷-۲۶۳. doi: 10.1001.1.23222131.1400.10.35.11.9
- میانی، عبدالمجتبی و کرمی دهکردی، مهدی (۱۴۰۲). تبیین عوامل علی مؤثر بر تحقق معیشت پایدار مناطق روستایی کشور افغانستان (مورد مطالعه: روستاهای شمالی شهرستان اندر). مجله اقتصاد فضا و توسعه روستایی، ۱۲(۴ پیاپی)، ۱۱۹-۱۳۲. doi: 10.61186/serd.12.46.119
- نوبری، نازک (۱۳۹۶). آسمان (آیین‌نامه سرمایه‌گذاری مردمی و اشتغال نیروی انسانی)، ناشر: جهاد دانشگاهی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی.
- نوروزی، مرضیه؛ حیاتی، داریوش (۱۳۹۴). سازه‌های مؤثر بر معیشت پایدار روستایی از دیدگاه کشاورزان استان کرمانشاه. مجله علوم ترویج و آموزش کشاورزی ایران، ۱۱(۱)، ۱۲۷-۱۴۴. doi: 10.1001.1.20081758.1394.11.1.9.3

ویسی، فرزاد؛ قربانی، محمدصدیق؛ داستوار، عدنان (۱۳۹۶). تحلیل اثر بازارچه‌های مرزی بر معیشت‌پایدار پس‌کرانه‌های روستایی (مورد مطالعه: بخش خاومیرآباد شهرستان مریوان). *مجله پژوهش‌های روستایی*، ۸(۳)، ۵۲۱-۵۳۵. doi: 10.22059/jrur.2017. 63479

References

- Abdullahzadeh, Gh., Salehi, Kh., Sharifzadeh, M. Sh., & Khajeshkahi, A. (2016). Investigating the impact of tourism on sustainable rural livelihoods in Golestan province. *Journal of Tourism Planning and Development*, 4(15), 148-169. https://tourismpd.journals.umz.ac.ir/article_1191.html. (In Persian)
- Ahmed, N. (2009). The sustainable livelihoods approach to the development of fish farming in rural Bangladesh. *Journal of International Farm Management*, 4(4), 1-18. <https://www.iagrm.com>
- Aref, S. M. (2016). *Improving Livelihood Of Rural Community Through Greenhouse Farming A Case Study Of Injil District Herat Afghanistan*. Ritsumeikan Asia Pacific University. Retrieved from <https://core.ac.uk/reader/76063990>
- Arion, S., Sahneh, B., & Khajeh Shokohi, A. (2023). The role of greenhouse agriculture development in the sustainable livelihood of rural households, a case study: Deland village, Ramyan city. *Journal of Human Geography Research*, 54(1), 155-172. doi: 10.22059/jhgr.2020.307576.1008155. (In Persian)
- Asghari Lafmjani, S., Pourjafarabadi, M., & Pourebrahimi, F. (2017). The role of strategic products in the livelihood of rural households (Case: Pistachio cultivation in Sirjan city). *Geographical Research Quarterly*, 31(2), 6-50. <http://georesearch.ir/article-1-54-fa.html>. (In Persian)
- Asghari Saraskanrod, S., Jalalian, H., Azizpour, F., & Asghari Saraskanroud, S. (2017). Choosing the optimal sustainable livelihood strategy in the face of drought using the combined SWOT-TOPSIS model (case study: central part of Hashtroud city). *Journal of Geographic Space*, 16(55), 313-339. <http://geographical-space.iau-ahar.ac.ir/article-1-2219-fa.html>. (In Persian)
- Ashley, C. (2000). *The impacts of tourism on rural livelihoods: Namibia's experience*. 1-34. <https://cdn.odi.org/media/documents/2754>
- Azizpour, F., & Amiri, F. (2019). Evaluating the effects of resettlement policy implementation in rural areas based on sustainable livelihood approach (Case study: central part of oj city). *Journal of Geography and Natural Environment*, 26(1), 150-133. https://jm.um.ac.ir/article_32456.html. (In Persian)
- Badko, B., Ghasemi Sayani, M., Ranjbaraki, A., Hamed sham bayati, M., & Shakiba, Ahmed. (2021). Measuring the livelihood capital of villages in mountainous areas with a sustainable livelihood approach (Study case: Koh Shah District, Ahmadi-Hormozgan District). *Journal of Geographical Studies of Mountainous Regions*, 1(3), 53-65. dor: 20.1001.1.27172325.1399. 1.3.3.6. (In Persian)
- Bank, W., & Bank, W. (2014). *Global monitoring report 2014/2015: Ending poverty and sharing prosperity*. The World Bank. doi: 10.1596/978-1-4648-0336-9.
- Bebbington, A. (1999). Capitals and capabilities: a framework for analyzing peasant viability, rural livelihoods and poverty. *World development*, 27(12), 2021-2044. doi: 10.1016/S0305-750X(99)00104-7.
- Beigi, J. A., & Mehdizadeh, H. (2017). Investigating the role of small industries on improving the livelihood of rural households (Case: Sirvan and Cherdavel cities - Ilam province). *Journal of Agricultural Economics*, 10(4), 139-155. doi: 10.22034/iaes.2017.22602. (In Persian)
- Bradshaw, J., & Finch, N. (2003). Overlaps in dimensions of poverty. *Journal of Social Policy*, 32(4), 513-525. doi: 10.1017/S004727940300713X
- Brimani, F., Rasti, H., Raisi, I., & Mohammadzadeh, M. (2017). Analysis of geographical factors affecting household livelihood in rural settlements (Qasrqand city). *Quarterly Journal of Geography and Urban-Regional Studies*, 18: 85-96. doi: 10.22111/gaij.2016.2370. (In Persian)
- Burja, C., & Burja, V. (2014). Sustainable Development of Rural Areas: A Challenge For Romania. *Environmental Engineering & Management Journal (EEMJ)*, 13(8), 1861-1871. Retrieved from <http://www.eemj.icpm.tuiasi.ro>

- Chambers, R. (2005). *Ideas for Development*, Earth Scan Publication. London, Sterling VA. doi: 10.1017/5S00472794303007143
- Chambers, R., Conway, G., & Studies, B. I. of D. (1992). Sustainable rural livelihoods: practical concepts for the 21st century (Vol. 296). *Institute of development studies Brighton*. Retrieved from <https://publications.iwmi.org>.
- Conroy, C., & Litvinoff, M. (2013). The greening of aid: Sustainable livelihoods in practice. *Routledge*. doi: 10.4324/9781315067025.
- Darban Astaneh, A., Motiei Langroudi, S. H., & Ghasemi, F. (2019). Spatial analysis of farmers' subsistence capitals: a case study of rural areas of Shazand city. *Journal of Rural Development*, 21(4), 47-67. doi: 10.30490/rvt.2019.85206. (In Persian)
- Darban Astaneh, A., Motiei Langroudi, S. H., & Ghasemi, F. (2019). Identification and analysis of factors affecting the sustainable livelihood of farmers (case study: Shazand city). *Journal of Rural Research*, 9(2), 337-324. doi: 10.22059/jrur.2018.241568.1165. (In Persian)
- DFID. (2000). Sustainable Livelihoods guidance sheets. *Landan*, UK: DFID.
- Ebrahimzadeh, I., & Bazrafshan, J. (2008). Hagrastrand spatial distribution model and saffron spatial distribution in Khorasan. *Journal of Geography and Development*, 5(9), 57-76. doi: 10.22111/gdij.2007.3675. (In Persian)
- Eddins, E. A. (2013). *A sustainable livelihoods approach to volunteer tourism: the roles of the host community and an alternative break program in Achiotte, Panama*. Colorado State University. 1-219. Retrieved from <https://search.proquest.com>
- Eizadi, A., Tayebnia, S. H., & Bazrafshan, J. (2023). Analysis of factors affecting the sustainable livelihood of rural households (case study: agricultural sector of Rostaq village in Khalilabad city). *Rural and Space Sustainable Development Journal*, 4(1 series 13), 84-100. doi: 10.22077/vssd.2022.4954.1062. (In Persian)
- Elasha, B. O., Elhassan, N. G., Ahmed, H., & Zakieldin, S. (2005). *Sustainable livelihood approach for assessing community resilience to climate change: case studies from Sudan*. Assessments of Impacts and Adaptations to Climate Change (AIACC) Working Paper, 17. Retrieved from <https://citeseerx.ist.psu.edu>
- Ellis, F. (2000). *Rural livelihoods and diversity in developing countries*. Oxford university press. London. <https://books.google.com/books>
- Geza, W., Ngidi, M. S. C., Slotow, R., & Mabhaudhi, T. (2022). The dynamics of youth employment and empowerment in agriculture and rural development in South Africa: A scoping review. *Sustainability*, 14(9), 5041. doi: 10.3390/su14095041.
- Ghadiri Masoom, M., Rezvani, M. R., Jomehpour, M., Bagbaani, H. R. (2016). Leveling of livelihood capital in mountain tourism villages, case: Bala Taleghan rural district in Taleghan city, *Journal of Spatial Economics and Rural Development*, 4(12), 1-18. <http://serd.khu.ac.ir/article-1-2432-fa.html>. (In Persian)
- Haan, H., Babis, K., & Michael, R. (2011). *Sustainable rural development Ashgate*, burlington. London.
- Hajipour, M. (2023). Key Inhibitors of Growth and Transformation of Spatial Economy. *Journal of Spatial Economy and Rural Development*, 11(2), 73-94. dor: 20.1001.1.23222131.1401.11.40.4.9. (In Persian)
- Heydari Sarban, V., & Abdpour, A. (2020). Factors to improve sustainable rural livelihoods from the perspective of local residents (case study: Ardabil city). *Journal of Applied Research in Geographical Sciences*, 19(54), 23-46. dor: 20.1001.1.22287736.1398.19.54.14.4. (In Persian)
- Karami Dehkardi, M., & Meiani, A. M. (2022). Identifying and designing a sustainable complementary approach in the rural areas of Afghanistan. Case: Ander city in Ghazni province. *Journal of Spatial Economics and Rural Development*, 10(35), 237-263. doi: 10.61186/serd.12.46.119. (In Persian)
- Karami Dehkardi, M., & Meiani, A. M. (2023). Explanation of causal factors affecting the realization of sustainable livelihood in rural areas of Afghanistan (case study: northern villages of Ander city). *Journal of Space Economics and Rural Development*, 12(4-46), 119-

132. dor: 20.1001.1.23222131.1400.10.35.11.9. (In Persian)
- Karki, S. T. (2013). Do protected areas and conservation incentives contribute to sustainable livelihoods? A case study of Bardia National Park, Nepal. *Journal of Environmental Management*, 128, 988–999. doi: 10.1016/j.jenvman.2013.06.054.
- Khosrozadian, M., Ghaznian, M., & Abdshahi, A. (2017). Prioritization of agricultural exploitation systems in Behbahan city based on sustainable livelihood model. *Cooperative and Agriculture Journal*, 5(19): 143-166. <https://www.magiran.com/p1623506>. (In Persian)
- Lazhentsev, V. N., & Ivanov, V. A. (2020). Rural development strategy of the northern region. *Ekonomika Regiona Economy of Regions*, (3), 696. <http://doi:10.17059/ekon.reg.2020-3-2>.
- Lee, S.-I. (2001). Developing a bivariate spatial association measure: an integration of Pearson's r and Moran's I. *Journal of Geographical Systems*, 3(4), 369–385. doi: 10.1007/s101090100064
- Mahon, M., Fahy, F., & Ó Cinnéide, M. (2012). The significance of quality of life and sustainability at the urban–rural fringe in the making of place-based community. *GeoJournal*, 77, 265–278. <https://link.springer.com/article/10.1007/s10708-009-9331-4>
- Mutahara, M. (2009). Development of a Sustainable Livelihood Security Model for Storm Surge Hazard in Coastal Area. <http://lib.buet.ac.bd:8080/xmlui/handle/123456789/1274>.
- Mutahara, M., Haque, A., Khan, M. S. A., Warner, J. F., & Wester, P. (2016). Development of a sustainable livelihood security model for storm-surge hazard in the coastal areas of Bangladesh. *Stochastic Environmental Research and Risk Assessment*, 30, 1301–1315. doi: 10.1007/s00477-016-1232-8.
- Naldi, L., Nilsson, P., Westlund, H., & Wixe, S. (2015). What is smart rural development?. *Journal of Rural Studies*, 40, 90–101. doi: 10.1016/j.jrurstud.2015.06.006
- Nobari, N. (2018). Esman (Public Investment and Human Resource Employment Regulations), Publisher: Jihad University, *Research Institute of Human Sciences and Social Studies*. (In Persian)
- Norozi, M., & Haiati, D. (2016). Effective structures on sustainable rural livelihoods from the perspective of farmers in Kermanshah province. *Iranian Journal of Agricultural Education and Extension Sciences*, 11(1), 144-127. dor: 20.1001.1.20081758.1394.11.1. 9.3. (In Persian)
- Paidar, A., Toulabinjad, M., & Bamri, Z. (2020). Revival of sustainable livelihood of traditional villages through tourism development (case study: Nahok village, Saravan city). *Journal of Geography and Urban-Regional Planning*, 9(32), 59-78. doi: 10.22111/gaij.2019. 4961. (In Persian)
- Pandey, R., Jha, S. K., Alatalo, J. M., Archie, K. M., & Gupta, A. K. (2017). Sustainable livelihood framework-based indicators for assessing climate change vulnerability and adaptation for Himalayan communities. *Ecological Indicators*, 79, 338–346. doi: 10.1016/j.ecolind.2017.03.047.
- Pašakarnis, G., & Maliene, V. (2010). Towards sustainable rural development in Central and Eastern Europe: Applying land consolidation. *Land Use Policy*, 27(2), 545–549. doi: 10.1016/j.landusepol.2009.07.008
- Perrings, C. (1994). *Sustainable livelihoods and environmentally sound technology*. Int'l Lab. Rev., 133, 305. Retrieved from <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/intlr133&div=32&id=&page=>
- Phillips, J., & Potter, R. B. (2003). *Social dynamics of foreign-born and young returning nationals to the Caribbean: a review of the literature*. Department of Geography, University of Reading. <https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/64016184/28>.
- Pour, M. D., Barati, A. A., Azadi, H., & Scheffran, J. (2018). Revealing the role of livelihood assets in livelihood strategies: Towards enhancing conservation and livelihood development in the Hara Biosphere Reserve, Iran. *Ecological Indicators*, 94, 336–347. doi: 10.1016/j.ecolind. 2018.05.074
- Qadiri Masoum, M., Rezvani, M., Jomepour, M., & Baghbani, H. (2016). Livelihood capital stratification in mountain tourism villages (Balataleghan village in Taleghan city). *Quarterly Journal of Space Economy and Rural Development*. 4(2), 1-18.

- 2432-fa.html. (In Persian)
- Rahnama, M. R. & Zabihi, J. (2012), Analysis of the distribution of urban public facilities in line with spatial justice with the integrated access model in Mashhad. *Journal of Geography and Development*, 23, 5-26. https://gdij.usb.ac.ir/article_543.html. (In Persian)
- Rajović, G., & Bulatović, J. (2015). Theoretical approach to rural areas with a focus on typology of settlement in the European Union and rural development in Montenegro. *Hyperion Economic Journal*, 3(3), 24-45. [http://www.hej.hyperion.ro/articles/HEJ%20nr3\(3\)_2015.pdf#page=25](http://www.hej.hyperion.ro/articles/HEJ%20nr3(3)_2015.pdf#page=25).
- Roknaddin Eftekhari, A., Mousavi, S. M., Portahari, M., & Farajzadeh Assal, M. (2013). Analysis of the role of livelihood diversity in the resilience of rural households in drought conditions (Isfahan province). *Journal of Rural Research*, 5(3), 662-639. doi: 10.22059/jrur.2014.53186. (In Persian)
- Sadeghzadeh, M., Al-Hayari, M., S., Ansari, M. H., & Nejad Rezaei, N. (2015). Analysis of the sustainability of rice fields in Rasht city using sustainable livelihood approach. *Agricultural Economics Research Journal*, 6(24), 55-70. dor: 20.1001.1.20086407.1393. 6.24.4.0. (In Persian)
- Sahneh, R., Sahneh, B., Khajeh Shahkahi, A. (2023). The role of small livestock units in the sustainable livelihood of rural households, a case study: the villages of Aqqola city. *Journal of Geography and Development*, 20(67), 142-167. doi: 10.22111/j10.22111. 2022.6913. (In Persian)
- Sarkar, A. (2020). Role of livestock farming in meeting livelihood challenges of SC cultivators in India. *Indian Journal of Human Development*, 14(1), 23-41. doi: 10.1177/0973703020923863.
- Scoones, I. (1998). Sustainable rural livelihoods: a framework for analysis (Vol. 72). *Institute of Development Studies Brighton*. Retrieved from <https://energypedia.info>
- Shahraki, M., & Sharifzadeh, M. (2015). Evaluation of the position of aquaculture in the sustainable rural livelihood of farmers in Zahedan city. *Rural Research Quarterly*, 6(1), 116-97. doi: 10.22059/jrur.2015.54233. (In Persian)
- Sharifi, Z., Nooripour, M., & Karami Dehkordi, E. (2018). Investigating the status of livelihood assets and their sustainability in rural households (Case study: central part of Dena County). *Iranian Journal of Agricultural Extension and Education Sciences*, 13(2), 51-70. dor: 20.1001.1.20081758.1396.13.2.4.4. (In Persian)
- Shen, F. (2008). *Tourism and the sustainable livelihoods approach: Application within the Chinese context: a thesis submitted in partial fulfilment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy at Lincoln University*. Lincoln University. Retrieved from researcharchive.lincoln.ac.nz
- Snider, R. (2012). Land Tenure, Ecotourism, and Sustainable Livelihoods: 'Living on the Edge' of the Greater Maasai Mara, Kenya. 1-274. <https://uwspace.uwaterloo.ca/handle/10012/6589>
- Sojasi Qeidari, H., Sadeghlo, T., & Shakorifard, I. (2017). Measuring the level of livelihood assets in rural areas with a sustainable livelihood approach (case study: villages of Taibad city). *Journal of Rural Planning and Research*, 5(1), 197-215. <http://jrrp.um.ac.ir/index.php/RRP/article/view/48257>. (In Persian)
- Veisey, F., Ghorbani, M. S., & Dastvar, A. (2018). Analysis of the effect of border bazaars on the sustainable livelihood of the rural hinterlands (case study: Khaomirabad section of Marivan city). *Journal of Rural Research*, 8(3), 535-521. doi: 10.22059/jrur.2017.63479. (In Persian)
- Viriya, C. P. (2009). *NGO's Approach to Community Development in Rural Cambodia*. Cambodian Institute for Cooperation and Peace Phnom Penh, Cambodia. <https://cicp.org.kh>
- Wei BenYong, W. B., Su GuiWu, S. G., Qi Wenhua, Q. W., & Sun Lei, S. L. (2016). The livelihood vulnerability of rural households in earthquake-stricken areas-a case study of Ning'er, Yunnan Province. *Sustainability*, 8(566), 1-16. doi: 10.3390/su8060566
- World Bank. (2008). *World development report 2008: Agricultura for development*.
- Wu, M.-Y., & Pearce, P. L. (2014). Host tourism aspirations as a point of departure for the sustainable livelihoods approach. *Journal of Sustainable Tourism*, 22(3), 440-460. doi:

10.1080/09669582.2013.839689

- Xu, D., Zhang, J., Rasul, G., Liu, S., Xie, F., Cao, M., & Liu, E. (2015). Household livelihood strategies and dependence on agriculture in the mountainous settlements in the Three Gorges Reservoir Area, China. *Sustainability*, 7(5), 4850–4869. doi: 10.3390/su7054850.
- Zhang, C., Fang, Y., Chen, X., & Congshan, T. (2019). Bibliometric analysis of trends in global sustainable livelihood research. *Sustainability*, 11(4), 1150. doi: 10.3390/su11041150.